

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Dejan Hribar

**Slovensko časopisje v času in prostoru. Depolitizacija
osrednjega slovenskega liberalnega časnika v obdobju po
 uvedbi šestojanuarske diktature (primer *Jutra*)**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Dejan Hribar
Mentorica: doc. dr. Smilja Amon

**Slovensko časopisje v času in prostoru. Depolitizacija
osrednjega slovenskega liberalnega časnika v obdobju po
 uvedbi šestojanuarske diktature (primer *Jutra*)**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Smilji Amon za potrpežljivost in pomoč pri izdelavi diplomskega dela.

Slovensko časopisje v času in prostoru. Depolitizacija osrednjega slovenskega liberalnega časnika v obdobju po uvedbi šestojanuarske diktature (primer *Jutra*)

6. januarja 1929 je bila v Kraljevini SHS uvedena šestojanuarska diktatura. Kralj Aleksander je razveljavil ustavo ter razpustil parlament in vse politične stranke v državi. Uvedeni so bili novi, strožji zakoni, politično časopisje je bilo prepovedano. 3. oktobra 1929 je bila Kraljevina SHS preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo. Glavni namen diplomskega dela je predstaviti, na kakšen način se je *Jutro* prilagodilo politični situaciji v obdobju po uvedbi diktature. V *Jutru* so v tem obdobju še vedno objavljali prispevke o notranji in zunanji politiki jugoslovanske kraljevine, a so na straneh namenjenih političnim temam rajši objavljali prispevke o političnem dogajanju v Evropi in ostalem svetu. V obdobju po 6. januarju 1929 so v *Jutru* sledili tradicionalni politični opredelitvi: podpora uradni državni politiki in nasprotovanje politiki Slovenske ljudske stranke. Časnik se je, po vzoru državne oblasti, zavzemal za državno celovitost in narodno enotnost. Kritične politične prispevke, ki so bili največkrat usmerjeni zoper Slovensko ljudsko stranko, so objavljali pod nevtralnimi naslovi, uporabljali so dvoumen jezik in karikature.

Ključne besede: časnik *Jutro*, tisk, politika, Kraljevina Jugoslavija, šestojanuarska diktatura

Slovenian press in time and space. Depoliticisation of the main Slovenian liberal newspaper in the period following the introduction of 6th of January Dictatorship (the case of *Jutro*)

On January 6th 1929 King Aleksander introduced a personal dictatorship in Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. He abolished the Constitution and dissolved the Parliament and all the political parties in the country. New, stricter laws were introduced and political press was prohibited. On 3rd of October 1929, the name of the country was changed to Kingdom of Yugoslavia. The main purpose of this paper is to present, how *Jutro* adapted to political situation in the period following the introduction of the dictatorship. They still published articles about internal and foreign policy of Yugoslavian Kingdom in *Jutro*, but preferred to publish articles about political events in Europe and the rest of the world. In the period after January 6th 1929 *Jutro* maintained its traditional political orientation: it supported the official government policy and criticised the policy of Slovenian People's Party. *Jutro* followed the example of the state government and advocated for state integrity and national unity. They published critical political articles, which were mostly directed against Slovenian People's Party, under neutral titles, they used ambiguous language and caricatures.

Keywords: the *Jutro* newspaper, press, policy, Kingdom of Yugoslavia, 6th of January Dictatorship

KAZALO VSEBINE

1 UVOD.....	8
2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR.....	10
3 TEMELJNI KONCEPTI IN POJMI.....	13
3.1 JUTRO.....	13
3.2 NOTRANJA POLITIKA.....	14
3.3 ZUNANJA POLITIKA.....	15
3.4 LIBERALNI TABOR.....	15
3.5 SLOVENSKA LJUDSKA STRANKA.....	16
4 TISK IN POLITIKA.....	19
5 POLITIČNO ŽIVLJENJE V STARI JUGOSLAVIJI.....	24
5. 1 POLITIČNO ŽIVLJENJE V KRALJEVINI SHS MED LETOMA 1918 IN 1929.....	24
5. 2 POLITIČNO ŽIVLJENJE V KRALJEVINI JUGOSLAVIJI MED LETOMA 1929 IN 1941.....	29
6 MEDIJSKE RAZMERE V STARI JUGOSLAVIJI.....	41
6. 1 MEDIJSKE RAZMERE V KRALJEVINI SHS MED LETOMA 1918 IN 1929.....	41
6. 2 MEDIJSKE RAZMERE V JUGOSLOVANSKI KRALJEVINI MED LETOMA 1929 IN 1941.....	43
7 ANALIZA POLITIČNIH PRISPEVKOV V JUTRU IN PREVERJANJE HIPOTEZ.....	45
7.1 PREVERJANJE HIPOTEZE 1.....	45
7.1.1 Delež (v odstotkih) prispevkov o notranji in zunanji politiki jugoslovanske kraljevine na prvih straneh januarских številč časnika Jutro.....	45
7.1.2 Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na prvih straneh januarских številč časnika Jutro.....	46
7.1.3 Delež (v odstotkih) prispevkov o jugoslovanski notranji in zunanji politiki na drugih straneh januarских številč časnika Jutro.....	46
7.1.4 Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na drugih straneh januarских številč časnika Jutro.....	47
7.1.5 Delež (v odstotkih) prispevkov o jugoslovanski notranji in zunanji politiki na prvih dveh straneh januarских številč časnika Jutro.....	47
7.1.6 Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na prvih dveh straneh januarских številč časnika Jutro.....	48
7. 2 PREVERJANJE HIPOTEZE 2 IN HIPOTEZE 3.....	49
7.2.1 Preverjanje hipoteze 2 in hipoteze 3 v obdobju od 6. do 31. januarja 1929..	49
7.2.2 Preverjanje hipoteze 2 in hipoteze 3 v januarju 1931.....	51
7.2.3 Preverjanje hipoteze 2 in hipoteze 3 v januarju 1933.....	55
7.2.4 Preverjanje hipoteze 2 in hipoteze 3 v januarju 1935.....	58
8 SKLEPNE UGOTOVITVE.....	63
9 LITERATURA.....	66

KAZALO TABEL

Tabela 7.1: Delež (v odstotkih) prispevkov o notranji in zunanji politiki jugoslovanske kraljevine na prvih straneh januarских številč časnika Jutro	45
Tabela 7.2: Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na prvih straneh januarских številč časnika Jutro	46
Tabela 7.3: Delež (v odstotkih) prispevkov o jugoslovanski notranji in zunanji politiki na drugih straneh januarских številč časnika Jutro	46
Tabela 7.4: Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na drugih straneh januarских številč časnika Jutro	47
Tabela 7.5: Delež (v odstotkih) prispevkov o jugoslovansko notranji in zunanji politiki na prvih dveh straneh januarских številč časnika Jutro	47
Tabela 7.6: Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na prvih dveh straneh januarских številč časnika Jutro	48

SEZNAM KRATIC

HRSS	Hrvaška republikanska kmečka stranka
HSS	Hrvaška kmečka stranka
JDS	Jugoslovanska demokratska stranka
JMO	Jugoslovanska muslimanska organizacija
JNS	Jugoslovanska nacionalna stranka
JRKD	Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija
JRZ	Jugoslovanska radikalna skupnost
JSDS	Jugoslovanska socialdemokratska stranka
KDK	Kmečko-demokratska koalicija
KPJ	Komunistična partija Jugoslavije
NNS	Narodno napredna stranka
NRS	Narodno radikalna stranka
NSS	Narodno socialistična stranka
SDS	Samostojna demokratska stranka
SKD	Slovenski krščanski demokrati
SKS	Samostojna kmetska stranka
SLS	Slovenska ljudska stranka
SRS	Socialradikalna stranka
SSJ	Socialistična stranka Jugoslavije

1 UVOD

Vsakdo, ki bere vsaj en časopis, priznava, kako se iz njega pouči o tem, kateri ljudje so zdaj na oblasti in kako se imenujejo, kdo sedi na cesarskem, kraljevskem in papeškem prestolu, kdo od velikih gospodov je živ ali mrtev, kako se spreminjajo vlade, kaj je pravi razlog za tolikšno razrvanost, v kateri deželi je to ali ono mesto, kakšno je gibanje morja ter tisoč drugih reči, o katerih se ljudje vsak dan menijo in vsak dan o njih razsojajo. Takšen človek v nobeni družbi ni nem in ga ni moč zlahka zaskočiti s praznimi marnjami ter mu natveziti kakšno pravljico: saj pozna čas in je trden v svojem mnenju vse dotlej, dokler mu ni v jasni obliki ponujeno drugo, boljše in zaneslivejše, po tej plati pa se kaže kot po svetu razgledan človek. Razen tega drži tisto, da je treba zajemati iz našega in sedanjega časa in šele nato kreniti naprej in nazaj; spričo tega je vztrajen in preudaren bralec časopisa učen mož, ki pogosto daleč prekaša tuhtajočega raziskovalca antike in umišljenega šomoštra in ki mu gre spričo te zanj značilne okoliščine sloves učenega človeka (Stieler 1695/2001, 7).

V diplomskem delu bom obravnaval politične prispevke v *Jutru*, osrednjem časniku slovenskega liberalnega tabora, v času po uvedbi šestojanuarske diktature. Osredotočil se bom predvsem na prispevke o notranji in zunanji politiki jugoslovanske kraljevine. Za to temo sem se odločil, ker o tem obdobju slovenske in jugoslovanske zgodovine pred začetkom pisanja diplomskega dela nisem vedel prav veliko. Ugotoviti sem želel, kakšna je bila politična kultura v tem obdobju, kakšen je bil odnos med državno oblastjo in tiskom ter na kakšen način so v časopisju obračunavali s političnimi nasprotniki v času prisilne depolitizacije tiska.

Šestojanuarska diktatura je bila uvedena v obdobju velike politične krize, ki je dosegla višek z odstopom vlade Antona Korošca zadnji dan leta 1928. Uvedbi diktature je sledil razpust političnih strank, uvedba novih, ostrejših zakonov, ki naj bi služili ohranjanju narodne enotnosti in državne celovitosti, prepovedano je bilo politično časopisje. Nov režim pa ni prinesel zelenih uspehov, politična kriza se je nadaljevala in vlade so se še naprej menjavale kot po tekočem traku. Tudi gospodarsko stanje je bilo vse slabše, vse več ljudi se je borilo za golo preživetje. V začetku tridesetih let so vse glasnejše postajale zahteve po avtonomiji »posameznih delov jugoslovanskega naroda«. Pri teh zahtevah sta

bili najglasnejši Hrvaška kmečka stranka (HSS), ki je objavila avtonomistično izjavo – zagrebške punktacije, in Slovenska ljudska stranka (SLS), ki je po vzoru Hrvatov objavila ljubljanske punktacije.

Oktobra 1934 je bil v Marseillu ubit kralj Aleksander, kar je bil za Kraljevino Jugoslavijo hud udarec. Umor je izvedel makedonski nacionalist s pomočjo hrvaških emigrantov, a pravega pobudnika atentata niso nikoli odkrili. Po Aleksandrovi smrti je oblast prevzel kraljevi namestnik knez Pavle, a tudi njemu ni uspelo umiriti notranjih političnih sporov. Hrvatje so vse glasneje zahtevali avtonomijo in ostro napadali srbske hegemoniste.

V tem obdobju je bila najmočnejša stranka v državi Jugoslovanska nacionalna stranka (JNS), ki je bila v drugi polovici leta 1935 potisnjena v opozicijo, njen položaj pa je prevzela novonastala Jugoslovanska radikalna skupnost (JRZ). Predsednik stranke Milan Stojadinović je v njej združil del srbskih radikalov, del SLS in del Jugoslovanske muslimanske organizacije (JMO). Opozicija, v kateri je bila sedaj tudi JNS, je še naprej ostro napadala vlado. V Sloveniji je, z vstopom v vlado, SLS zopet zavzela vodilni položaj.

Na čelu s predsednikom vlade M. Stojadinovićem je Jugoslavija v drugi polovici tridesetih let vse bolj simpatizirala s fašističnimi silami osi in se hkrati oddaljevala od Male antante. Jugoslovanska politična elita je še vedno neuspešno skušala državo pripeljati iz krize, Evropa pa se je že počasi pripravljala na novo vojno.

2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

Glavni namen diplomskega dela je ugotoviti, kako so se pri *Jutru* prilagodili situaciji v Kraljevini SHS / Jugoslaviji, po uvedbi kraljeve diktature in prepovedi političnega tiska. Najprej bom raziskal, koliko prostora so v časniku namenjali prispevkom o notranji in zunanji politiki Kraljevine SHS / Jugoslavije po 6. januarju 1929. Nato bom ugotavljal, ali so pri *Jutru* tudi v obdobju po 6. januarju 1929 sledili tradicionalni politični opredelitvi: vdanost in podpora režimu ter nasprotovanje politiki SLS.

Postavil sem tri hipoteze. S pomočjo prve bom ugotavljal, ali so v *Jutru* na prvih dveh straneh, ki sta bili v letih pred uvedbo diktature in po njej namenjeni političnim prispevkom, tudi po 6. 1. 1929 prevladovali prispevki o notranji in zunanji politiki Kraljevine SHS / Jugoslavije. **Hipoteza 1: V obdobju po 6. januarju 1929 na prvih dveh straneh *Jutra* niso več prevladovali prispevki o notranji in zunanji politiki jugoslovanske kraljevine.** 6. januarja 1929 je bila v Kraljevini SHS uvedena kraljeva diktatura. Eden prvih ukrepov novega režima je bil sprejetje novega, strožjega zakona o tisku, ki je ščitil predvsem državno oblast. S tem zakonom se je krog deliktov, ki so bili podlaga za zaplembo časnika močno razširil. Dokaj nejasno se je razširila tudi odgovornost pisca, urednika, izdajatelja, tiskarja in razpečevalca. Notranje ministrstvo je lahko popolnoma prepovedalo izhajanje časnika že zaradi dokaj blagih prekrškov. Domneval sem, da so se pri *Jutru* pred sankcijami oblasti zaščitili tudi tako, da so v obdobju po 6. januarju 1929 manj prostora namenili prispevkom o »nevarni temi«, politiki jugoslovanske kraljevine. Predvideval sem, da so po uvedbi diktature na straneh, ki sta bili namenjeni političnim temam, objavljali predvsem prispevke o političnem dogajanju v Evropi in ostalem svetu.

S pomočjo druge hipoteze bom ugotavljal, ali je *Jutro* po uvedbi diktature sledilo uradni državni politiki. Glavna cilja uradne politike, ohranitev državne celovitosti in narodne enotnosti, je kralj razglasil 6. januarja 1929. Poskušal bom ugotoviti, ali je *Jutro* pisalo v skladu s tema dvema ciljema in ali je pozitivno pisalo o državni oblasti ter njenih ostalih ukrepih. **Hipoteza 2: V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* pisalo v skladu z uradno državno politiko.** Glavna vzroka za mojo domnevo o politični usmeritvi *Jutra* po uvedbi diktature sta: poostreitev tiskovnega zakona, ki je sankcioniral vsako kritiko

državne oblasti, in časnikova pripadnost liberalnemu taboru, ki je bil izrazito projugoslovansko usmerjen.

S tretjo hipotezo bom ugotavljal, ali so pri časniku, kljub prisilni depolitizaciji tiska, našli ustrezne načine za obračunavanje s tradicionalnimi nasprotniki iz vrst SLS, ki je bila osrednja organizacija slovenskega katoliškega tabora. **Hipoteza 3: V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* še naprej kritično pisalo o Slovenski ljudski stranki.** Sodelovanje liberalnega in katoliškega tabora, ki se je pričelo ob začetku prve svetovne vojne, je bilo kratkotrajno. Že kmalu po koncu prve svetovne vojne so se med obema taboroma, ki sta se borila za primat v slovenskem političnem prostoru, pojavili spori glede bistvenih vprašanj političnega življenja. Liberalci so se zavzemali za jugoslovansko narodno enotnost in državno celovitost, SLS pa je zagovarjala slovensko narodno individualnost in avtonomijo Slovenije. Domneval sem, da so pri *Jutru*, kljub zagroženim ostrim sankcijam, našli različne načine za obračunavanje s tradicionalnimi nasprotniki iz katoliškega tabora.

Pri pisanju diplomskega dela sem si pomagal z različnimi metodami. Pred začetkom pisanja sem uporabil metodo zbiranja primarnih (*Jutro*) in sekundarnih (knjige in članki) virov. Nadaljeval sem z analizo in interpretacijo virov, predvsem s komunikološkega, novinarskega, zgodovinskega in politološkega področja, ki sta bili predpogoj za uporabo ostalih metod. V teoretičnem delu sem uporabil predvsem zgodovinsko-analitično metodo, v poglavju z naslovom *Temeljni koncepti in pojmi* pa tudi deskriptivno (opisno) metodo. V analitičnem delu naloge sem opravil kvantitativno in kvalitativno analizo političnih prispevkov v časniku *Jutro*.

Diplomsko delo je razdeljeno na osem poglavij. V teoretičnem delu sem najprej podal nekaj uvodnih misli, nato sem v poglavju *Metodološko-hipotetični okvir* predstavil namen diplomskega dela, hipoteze in argumente zanje, uporabljene metode in strukturo. V tretjem poglavju sem definiriral naslednje temeljne koncepte in pojme: *Jutro*, notranja politika, zunanja politika, liberalni tabor in Slovenska ljudska stranka. V naslednjem poglavju sem opisal razmerje med tiskom in politiko nekoč in danes. V petem poglavju sem predstavil politično dogajanje v stari Jugoslaviji v obdobju med obema vojnama. Jugoslovansko politično življenje sem podrobno opisal, saj sem se zavedal, da moram za učinkovito analizo dobro poznati pomembnejše politične dogodke in akterje iz tega

obdobja naše zgodovine. V šestem poglavju sem predstavil še medijske razmere v času med vojnama. Tu sem naletel na problem, saj je o tem obdobju slovenske medijske zgodovine napisanega zelo malo.

V analitičnem delu sem opravil vsebinsko analizo političnih prispevkov v *Jutru* v obdobju od 6. januarja 1929 do 31. januarja 1935. Analiziral sem januarske številke letnikov 1929, 1931, 1933 in 1935. Za januarske številke sem se odločil, ker je bila diktatura uvedena januarja, poleg tega pa sem v januarskih številkah našel precej prispevkov, ki so opisovali tudi politično dogajanje preteklega leta. Pri analizi sem izpustil ponedeljke, saj se je ponedeljska izdaja leta 1927 osamosvojila in izhajala pod imenom *Ponedeljek*. Pri preverjanju prve hipoteze sem opravil kvantitativno analizo prvih dveh strani časnika, ki sta bili v obdobju pred in po uvedbi diktature namenjeni političnim prispevkom. Zanimalo me je, koliko prostora so pri *Jutru* v obravnavanem obdobju povprečno namenili prispevkom o notranji in zunanji politiki jugoslovanske kraljevine. Pri preverjanju druge in tretje hipoteze sem zaradi številčnosti prispevkov analiziral le prispevke, ki so zavzemali vsaj petino strani. Osredotočil sem se na prispevke, v katerih se je pokazal časnikov odnos do uradne državne politike in odnos do SLS. V osmem, zadnjem poglavju diplomskega dela, sem podal še sklepne ugotovitve.

3 TEMELJNI KONCEPTI IN POJMI

3.1 JUTRO

Časnik *Jutro* (1920–45) je bil politični dnevnik, po letu 1924 glasilo SDS na Slovenskem. Izhajal je v Ljubljani, sprva s podnaslovom *Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, od marca 1929 brez podnaslova. Najprej so ga tiskali v Delniški tiskarni, od leta 1925 pa v Narodni tiskarni. Nastal je iz nasprotovanja med staroliberali I. Tavčarja in mladoliberali G. Žerjava. Slednji so želeli v slovenski javnosti uveljaviti jugoslovanski program. *Jutro* je poleg redne izdaje imelo še izdaje za Gorenjsko, Primorsko in za tujino. Časnik je vseboval tedensko ilustrirano prilogo *Življenje in svet* (1927–39) in nedeljsko *Mlado jutro* (1931–41), ki sta bila namenjena razvedrilu in mladini. Ponedeljkova tedenska izdaja se je leta 1927 osamosvojila, izhajala je pod imenom *Ponedeljek*. *Jutro* je bil najbolj bran ljubljanski dnevnik, ki se je zaradi kakovostnega novinarstva uveljavil po vsej Sloveniji. V tridesetih letih je imel povprečne dnevne naklade okoli 20.000, nedeljske pa okoli 28.000 izvodov.

Časnik se je sprva zavzemal za državni centralizem in se bojeval zoper naraščajoči vpliv komunizma. Podpiral je vlado, politiko JDS, po njeni razcepitvi leta 1924 pa politiko SDS (pozneje JNS). Bojeval se je proti opozicijski politiki SLS in proti jugoslovanskemu opozicijskemu bloku. Ob trboveljskem spopadu med orjunaši in komunisti, junija 1924, se je *Jutro* postavilo na stran Orjuna¹, krivdo za spopad pa je pripisalo SLS, ljubljanskemu županu L. Siriču, I. Hribarju in komunistom. Časnik je obsojal razcepe v demokratični stranki, v njem je prevladovalo mnenje, da je temeljno načelo demokratskega programa združitev tako imenovanega jugoslovanskega naroda. *Jutro* se je zavzemalo za parlamentarno delo, samoupravo, decentralizacijo administracije, izenačitev davčnih bremen, enotnost in varnost države.

¹Orjuna ali Organizacija jugoslovanskih nacionalistov je bila bojna in teroristična organizacija JDS oziroma SDS v dvajsetih letih prejšnjega stoletja. Ustanovljena je bila leta 1921 v Splitu, z namenom, da bi branila ogrožene kraje pred italijanskim iredentizmom. Jugoslovanski unitaristični in centralistični politiki pa so jo kmalu preoblikovali v teroristično organizacijo, namenjeno obrambi centralistično-unitaristične državne ureditve, ter dušenju revolucionarnega delavskega gibanja v Kraljevini SHS (ES 1994, 157–158).

Volilno premoč SLS je razlagalo kot narodno izdajo ter pozivalo na kulturni boj zoper klerikalno mračnjaštvo, poudarjalo je potrebo po svobodi, umetnosti in družbenemu napredku. Časnik je ostro obsodil ljubljanske punktacije, ki jih je leta 1932 izdala SLS. V njih je razlagala narodno suverenost kot izvir vsedržavne oblasti in organizacije. *Jutro* je menilo, da so zahteve po narodni neodvisnosti, imenu, zastavi, finančni samostojnosti in radikalni zakonodaji separatistične ter vodijo k razkosavanju Jugoslavije. Časnik je edino jamstvo za narodni obstoj Slovencev videl v jugoslovanski državni skupnosti. V zunanji politiki tridesetih let je pozdravljal odmik od politike Male antante in z zadržkom poročal o približevanju fašističnim silam osi. Po nemški zasedbi češkega ozemlja, naseljenega s sudetskimi Nemci, je *Jutro* svetovalo združitev vseh konstruktivnih sil v miroljubni blok. Z zgroženostjo je poročalo o stalinističnih čistkah in terorju v SZ ter o boju v boljševiškem vodstvu.

Časnik je vseboval tudi kulturno rubriko, ki se je odlikovala s svetovljansko širino, kulturno polemiko in umetniško polnostjo. Pred drugo svetovno vojno se je časnik zavzel za strankarsko pomiritev in združitev vseh pozitivnih sil v državi. Priznaval je zgodovinsko vlogo JRZ, politiko D. Cvetkoviča pa predstavljal kot prizadevanja za nevtralnost in mir. Ob napadu Nemčije na Jugoslavijo aprila 1941 je *Jutro* svarilo pred paniko in sabotажami. V času okupacije je težilo k ohranjanju tradicije, nevtralnosti in hkratnemu priznavanju fašistične oblasti. Uredniki so bili med drugim politični voditelji liberalov (A. Kramer, A. Ribnikar) in ugledni novinarji kot sta bila S. Virant in D. Ravljen (ES 1990, 361).

3.2 NOTRANJA POLITIKA

Izraz notranja politika pomeni delovanje politične oblasti, to je države in ostalih političnih subjektov (stranke, združenja), znotraj državnih meja. V ožjem pomenu je notranja politika zakonsko določanje pristojnosti in delovanje državnih institucij, ki so namenjene sankcioniranju delovanja državljanov (ES 1994, 2).

3.3 ZUNANJA POLITIKA

Izraz zunanja politika pomeni medsebojno povezane in soodvisne dejavnosti za uresničevanje interesov in ciljev posamezne države v mednarodnem prostoru. Tradicionalno zajema zunanja politika delovanje države v razmerju z drugimi državami in mednarodnimi organizacijami. V novejšem času jo določajo tudi javno mnenje, sredstva obveščanja, politične stranke, skupine pritiska in civilnodružbena gibanja. Po prevladujočem stališču zunanja politika označuje le uradne in načrtovane čezmejne odnose. Zunanjepolitični odnosi so tisti, ki jih razvijajo zakoniti predstavniki političnega subjekta (ES 2001, 230).

3.4 LIBERALNI TABOR

Ob nastanku Kraljevine SHS je slovenski liberalni tabor, z JDS (ustanovljena junija 1918), postal organizacijsko in politično enoten. Močno poudarjena liberalna prvina v obdobju med obema vojnama je bil radikalen narodnounitaristični in državnocentralistični politični program. Večji del liberalnega tabora je ta program podpiral vse do državnega razpada leta 1941. V tem obdobju so si slovenski liberalci s skrajnim zaostrovanjem jugoslovanskega unitarno-centralističnega stališča prizadevali onemogočiti tradicionalno nasprotnico, samoslovensko in avtonomistično usmerjeno SLS. V dvajsetih letih, ko so najvidnejši liberalni politiki sodelovali v vrsti jugoslovanskih vlad, najbolj očitno pa v času kraljeve diktature, je liberalni tabor pomembno pripomogel k uveljavitvi državnega centralizma in narodnega unitarizma v jugoslovanski kraljevini. V Sloveniji je do leta 1935 le liberalna politika podpirala unitaristični režim na podlagi oktroirane ustave iz leta 1931 ter sodelovala v vladah, ki jih je sestavljala JNS.

Liberalni tabor se je v času prve jugoslovanske skupnosti razcepil na različne stranke in skupine, ki so imele neenotna stališča do ključnih političnih vprašanj. Ob SDS (ustanovljeni kot JDS), ki je združevala mlado meščanstvo in večji del posvetne inteligence, so v dvajsetih letih 19. stoletja obstajale še tri liberalne stranke. SKS je večino pozornosti namenjala vsakodnevnim kmečkim opravilom, NSS je zastopala interese nižjih uradnikov, malih uradnikov in delavstva, ter NNS, ki jo je januarja 1923,

potem ko je mladoliberalno krilo JDS prevzelo vodenje strankine politike, oblikovala staroliberalna struja v JDS. Te stranke so v obdobju pred uvedbo diktature vstopale v različne povezave. Idejni razkroj slovenskih liberalcev je postal očiten predvsem v tridesetih letih, ko so se zaradi vztrajanja pri unitarističnem jugoslovanstvu in podpiranja nedemokratskega režima JNS od liberalnega tabora ločile posamezne narodnodemokratske skupine. Večji del teh skupin se je oblikoval sredi tridesetih let (slovenski mačkovci, Zveza DKFiD, demokratično krilo slovenskega Sokola). Prvi, ki so se oddaljili od slovenske liberalne unitarne politike so bili kulturni in znanstveni delavci liberalno-nacionalne usmeritve, zbrani ob reviji *Sodobnost*. Z volitvami maja 1935 je bila slovenska liberalna politika odmaknjena z oblasti, programsko in politično razcepljena ter onemogočena z jalovim jugoslovanskim nacionalnim stališčem, v idejnem pogledu pa zamejena v ozko in nedodelano držo svobodomiselnosti ter kulturnega boja proti slovenskemu katoliškemu gibanju (ES 1992, 165–166).

3.5 SLOVENSKA LJUDSKA STRANKA

SLS, vodilna politična stranka katoliške konzervativne usmeritve, je nastala novembra 1905 iz KNS. Leta 1909 se je s sorodnimi strankami združila v VLS, ki je prevladovala med kmečkim prebivalstvom, zajela pa je tudi del delavstva. Septembra 1912 so se s hrvaškimi pravaši in privrženci S. Radića povezali v skupno organizacijo. Ob začetku prve svetovne vojne je SLS ostro nastopila zoper Srbijo in slovenske liberalce. Med vojno je bilo za skoraj tri leta onemogočeno normalno politično življenje, spomladi leta 1917 pa so se poslanci SLS v dunajskem parlamentu vključili v Jugoslovanski klub, ki je 30. maja objavil majniško deklaracijo². Ob koncu leta je prišlo v stranki do razkola. 27. decembra so izbrali novo vodstvo in novega načelnika – A. Korošca. Novo vodstvo je okrepilo deklaracijsko gibanje, ki je zajelo vso Slovenijo. Stranka je spomladi leta 1918 še zaostila svoje zahteve in se zavzela za zapustitev monarhije.

²Majniška deklaracija je programska izjava Jugoslovanskega kluba v avstrijskem parlamentu. Izoblikovana je bila kot rezultat prizadevanj predvsem slovenskih in hrvaških poslancev za rešitev jugoslovanskega vprašanja v habsburški monarhiji. V izjavi so zahtevali združitev vseh južnih Slovanov na ozemlju habsburške monarhije v samostojno državno telo brez nadvlade drugih narodov in pod dinastijo habsburžanov (ES 1992, 369).

Sredi avgusta je bil v Ljubljani ustanovljen narodni svet, ki je prevzel vodenje slovenskega naroda v času osvobajanja izpod Avstro-Ogrske.

Vodilno vlogo v svetu je imela SLS, A. Korošec pa je postal njegov predsednik. Narodni svet je 29. oktobra 1918 razglasil vključitev Slovenije v Državo SHS. 9. novembra je Korošec na konferenci v Ženevi dosegel združitev Države SHS s Kraljevino Srbijo, a so Srbi že čez teden dni sporazum preklicali. V tem obdobju so se med SLS in dotedanjo partnerico liberalno stranko pokazala bistvena nasprotja. SLS se je zavzemala za razvoj slovenskega naroda in slovensko avtonomijo, liberalni tabor pa za zlitje s Hrvati in Srbi v centralistično jugoslovansko državo.

Ob nastanku Kraljevine SHS je SLS izgubila precej svojega vpliva, saj so bili vodilni beograjski krogi precej bolj naklonjeni slovenskim liberalcem. 28. junija 1921 stranka ni želela glasovati za centralistično in unitaristično jugoslovansko ustavo in tako prešla v odkrit politični boj proti ustavi in liberalnemu taboru. Spomladi leta 1923 je SLS z zmago na parlamentarnih volitvah zopet pridobila nekdanjo politično moč na slovenskem ozemlju. V drugi polovici leta 1927 je katoliška stranka nepričakovano prišla na oblast. Priznala je vidovdansko ustavo in v Beogradu opustila zahteve po avtonomiji Slovenije, ki jih je izrekala le še pred slovenskimi volivci. Takšno oportunistično politiko je SLS vodila do konca jugoslovanske kraljevine. Ob veliki politični krizi po atentatu na hrvaške politike je stranka zvesto podprla beograjske zaveznike. Julija leta 1928 je A. Korošec postal predsednik vlade, ki pa je konec tega leta odstopila. Beograjski krogi so 6. januarja 1929 vzpostavili kraljevo diktaturo. Vladajoči režim je razpustil vse politične stranke, kljub temu pa je SLS ohranila svojo socialno, gospodarsko in prosvetno strukturo ter časopisje in vodstvo. Stranka je prva leta podpirala diktatorski režim, le Korošec se je že septembra 1930 umaknil iz vlade.

SLS je v opoziciji med letoma 1931 in 1934 ostro nasprotovala beograjski oblasti in slovenskim liberalcem. Konec leta 1932 je izdala radikalno narodnopolitično deklaracijo ljubljanske punktacije, v katerih je zahtevala federativno preureditev Jugoslavije, nov narodni sporazum med Slovenci, Hrvati in Srbi ter vzpostavitev avtonomne Slovenije. Oblast je odgovorila s policijsko in sodno represijo. Nekateri politiki iz vrst SLS so bili obsojeni na zaporne kazni, A. Korošca pa so poslali v konfinacijo. Medtem, ko je bil strankin vodja v konfinaciji, so se v SLS pričele krepiti

avtoritarne desničarske struje, ki so odkrito simpatizirale s fašizmom. V začetku maja 1935 so vladajoči krogi vzpostavili režim JRZ in vanj vključili tudi SLS, ki si je s tem v Sloveniji pridobila skoraj popolno oblast in jo obdržala do začetka druge svetovne vojne. Ob okupaciji Slovenije se je v katoliškem taboru pokazala idejnopolitična neenotnost. Nekatere skupine (Gosarjev in Šolarjev krog) so kolaboracijo z okupatorjem zavračale, druge (stražarji, mladci in glavačevci) pa so z njim sodelovale. Po zmagi nad nacizmom je v Sloveniji zavladal komunistični sistem, ki ni dovoljeval obnovitve starih političnih strank. Slovenski begunci, ki so se po vojni odselili v ZDA in Argentino, so tam obnovili delovanje SLS. Emigrantska SLS se je aprila 1992 združila s Slovenskimi krščanskimi demokrati v SKD (ES 1997, 410–415).

4 TISK IN POLITIKA

Povezovanje politike in tiska je staro že stoletja. Politiki so zgodaj spoznali moč množičnih medijev in jih pričeli uporabljati (zlorabljati) v svojo korist. V skladu s svojimi političnimi cilji so vplivali na uredniško politiko časopisov in podpirali časnike, ki so jim bili naklonjeni. Urednike in novinarje, ki so kritizirali delo oblasti, so ponavadi strogo preganjali. Posluževali so se cenzure, zaplemb, prepovedi izhajanja kritičnih časnikov, neposlušne ustvarjalce pa so denarno kaznovali, jih zapirali, mučili in celo likvidirali.

Po mnenju Karla Bücherja (1893/2001, 80) je do politizacije tiskanih medijev prišlo v štiridesetih letih 17. stoletja, ko so angleški časopisi začeli obravnavati aktualna politična vprašanja, hkrati pa so postali tudi sredstvo izražanja strankarskih mnenj. Temu trendu sta malce pozneje sledila še Nizozemska in del Nemškega cesarstva. V Franciji je do podobnega preobrata prišlo med veliko revolucijo, v večini drugih držav pa šele v 19. stoletju. Časopisi so tako iz posredovalcev novic postali tudi nosilci in usmerjevalci javnega mnenja ter orožje strankarske politike. To je vplivalo na notranjo organizacijo časopisa, ki je med zbiranje in objavljanje novic vstavila nov člen – uredništvo. Časopisni izdajatelj je tako iz prodajalca novic obenem postal tudi trgovec z javnim mnenjem. Izdajatelj je lahko svoje podjetniško tveganje delno prevalil na strankarsko organizacijo, interesno skupino ali vlado. Naraščanje naklade tiskanih časopisov je kmalu privedlo do tega, da so jih oblasti začele uporabljati za objavo svojih obvestil.

Moči tiskanih medijev se je dobro zavedal Albert Schäffle, ki je konec 19. stoletja zapisal, da je najmogočnejša psihofizična institucija, prek katere se pretaka duhovni tok med narodom in njegovimi voditelji – dnevni tisk. Ta je po njegovem mnenju nekakšen vmesni člen, ki posreduje med vodilnimi silami in publiko oziroma javnim mnenjem. Zaradi svoje posebne vloge je dnevni tisk najmogočnejše sredstvo vplivanja; ne le zaradi povezanosti z oblastmi in publiko, ampak tudi zaradi povezav s finančnimi krogi (v Splichal 2001, xxii). Dnevni tisk je kot »proizvajalec« javnega mnenja prva velesila, ker je od obvladovanja nazorov, sodb in teženj različnih družbenih množic in slojev na koncu odvisen uspeh vsega družbenega delovanja, vseh prizadevanj za moč. Vodenje

vseh posebnih duhovnih tokov, ki družbeno telo mogočno vzgibajo, poteka veliko bolj prek tiska kot pa prek tribune, ljudskega zborovanja, prižnice, katedra ali neposrednega uradnega poduka. Po avtorjevem mnenju so vlade ob koncu 19. stoletja kupovale časopise in »hranile« korupcijo tiska tudi v mednarodnem merilu. Vsi kanali javnega mnenja in vse oblike javnega množičnega zborovanja so v veliki meri izpostavljene nevarnostim korupcije in ponarejanja. Najbolj je izpostavljen prav dnevni tisk, kar glede na njegov socialnopsihološki in socialnopsihofizični pomen ne čudi (Schäffle 1893/2001, 62–63).

Povezovanje politike in dnevnega tiska pa se ni dogajalo le v tujini. Tudi v naši deželi se je oblast v veliki meri trudila, da bi si podredila množična glasila. Manipulacijo oblasti z bralci časopisov ob koncu 19. stoletja je lepo opisal Janez Jesenko v prispevku z naslovom *Novinarstvo in naši časopisi*. Tako pravi, da so včasih vlade na skrivaj zase pridobile na videz neodvisne ljudi, ki so s pomočjo vladnega denarja osnovali nov časopis ter ga po volji oblasti urejali in izdajali. Vse te časopise je vlada na skrivaj neprestano podpirala, jim pošiljala denar, poštno znamke, vesti in pomembna poročila, ki so bralce posebno zanimala in ki jih drugi časopisi niso mogli dobiti. Navadno so taki časopisi v očeh bralcev vsaj nekaj časa ohranjali navidezno neodvisnost. Državni oblasti je to zelo koristilo, ker je v teh »neodvisnih« glasilih precej lažje zagovarjala in razširjala svoje namere in odloke, kot pa v uradnem tisku (Jesenko 1884/2001, 21). Jesenko nadaljuje svojo kritiko:

Da vlada popolnoma svojevoljno ravna z uradnimi časopisi, je splošno znano; a pogosto ravna zelo osorno tudi s poluradnimi časopisi; po njeni volji morajo ti danes z vso navdušenostjo in z vsemi mogočimi besedami zagovarjati in lepšati isto stvar, ki so jo včeraj ali pred enim tednom srdito napadali in zavračali. /.../ A glavna vloga agencije je zgladiti vladni politiki pot v neodvisne časopise; njena glavna naloga je pridobiti in preslepiti urednike in izdajatelje neodvisnih, zelo razširjenih in uveljavljenih časopisov, da sprejmejo in objavijo razprave, članke in dopise, ki izvirajo iz novinarskega urada ali pa prihajajo od navdihnjenih piscev, za večji ali manjši denar služečih temu uradu. Ti plačani navdihnjeni pisatelji se obračajo s svojimi dopisi in članki k urednikom neodvisnih časopisov ter ponujajo svoje izdelke ali zastonj ali za pičlo plačilo. Res so ti najemniki prave lutke, ki po nitih plešejo, a urednikom neodvisnih

časopisov se vendar prikupijo, ker jim poročajo o pomembnih ali nedognanih stvareh, ki jih drugi pisci še ne poznajo in jih tudi poznati ne morejo. /.../ Tako so se ti plačani ptiči ugnezdili v razne časopise ter jim brez najmanjše ovire, brez najmanjšega spotikanja pošiljajo prispevke in dopise, o katerih celo presleparjeni uredniki ne vedo, da izvirajo iz agencije. ... Tako delajo ti agencijski pisarji javno mnenje med občinstvom, pravzaprav le širijo v svet vladno mnenje – a ker se ista stvar sto in stokrat ponavlja in poudarja po različnih časopisih, po odvisnih in neodvisnih, mislijo nazadnje celo razmišljajoči ljudje (razen redkih izjem), da je to nepopačeno javno mnenje, da je to pravi vox populi. /.../ Časopisi vodijo javno mnenje, morali bi ga le voditi, a žal prepogosto tudi delajo javno mnenje. Vsak neuradni časopis se samozavestno poimenuje neodvisno glasilo naroda, samostojno glasilo narodnega, javnega mnenja. A koliko je v tem ponarejenega, za občinstvo izdelanega v posebnih, občinstvu neznanih zakritih kovačnicah! Tista poudarjana neodvisnost je pogosto le našopirjena laž, ki se uklanja državni oblasti, državnemu denarju. Državna oblast pa sili in žene duh časopisa, po njem zastopano javno mnenje na pota, ki jih dela samovoljnost. Zaradi strankarskih, pogosto pa zaradi osebnih – sebičnih razlogov tepta časopis v svojih rubrikah pravi blagor naroda ter slepi narodovega duha in ga zapeljuje na pogubne strani (Jesenko 1884/2001, 21–23).

Tako so raziskovalci opisovali odnose med politiko in tiskom v preteklosti. Kakšno pa je razmerje med državno oblastjo in množičnimi mediji danes? John Street pravi, da je država del sistema ustvarjanja novic, je ključni del procesa, v katerem se konstituira pojem »informacije«. Država vzpostavlja oblike komunikacije, ki delujejo znotraj njenih meja in regulira vsebino teh sistemov (Street 2001, 98). Vlada in njeni zastopniki s pomočjo regulacije, priznavanjem svobode, s pomočjo prava in posebnih politik vplivajo na novinarstvo. Vsaka država opravlja določeno kontrolo nad tem, kaj novinarji pišejo in objavljajo. Ta nadzor je v nekaterih državah odkrit, v drugih pa deluje na bolj subtilen način (prav tam, 90). Množični mediji so mehanizem komunikacijskega delovanja države, političnih strank, interesnih skupin in parlamenta; so glavni instrument posredništva med omenjenimi institucijami in javnostjo. Mediji vse bolj postajajo ekskluzivni in monopolni posredniki komuniciranja med državo in javnostjo, med voditeljem države in državljani, med parlamentom in javnostjo (Vreg

2000, 86). Imanentna funkcija množičnih medijev je tudi nadziranje delovanja vlade, političnih strank, sindikatov in podjetnikov, skratka vse politične in ekonomske elite. V tem procesu »igrajo« dvojno vlogo: odsevajo in branijo voljo javnosti, hkrati pa ohranjajo dobre stike z vlado in njenimi institucijami, ki so vir najpomembnejših informacij.

Po mnenju evropskih komunikologov sta formuliranje politike in njeno komuniciranje dve strani iste medalje, ki ju sodobni politik ne bi smel ločevati. Država in politične stranke morajo svoje projekte in predloge ponujati v oceno javnosti, zato so prisiljeni izvajati vpliv nad mediji, ali si jih enostavno podrediti. Mediji imajo moč odločanja, katere probleme bodo izpostavili javnosti, na kakšen način jih bodo izpostavili in kdo ter pod kakšnimi pogoji bo sodeloval pri predstavitvi problema. Mediji povedo ljudem, kaj naj mislijo in kako naj si stvari razložijo. Tako v precejšnjem obsegu zmanjšujejo sposobnost navadnih državljanov, da presojujejo ter da se v lastnem interesu odzivajo na politične dogodke in akcije nosilcev moči. S tem pomagajo ohranjati legitimnost političnega, ekonomskega in socialnega sistema. Množični mediji hkrati vplivajo tudi na odločitve politikov in vladnih uradnikov, na njihove prioritete in zmanjšujejo njihovo sposobnost nadziranja dogodkov (Vreg 2000, 42–43). Množično komuniciranje je učinkovito predvsem pri oblikovanju mnenj o novih problemih. Če je problem dejansko nov in ni povezan z obstoječimi stališči, potem sporočilo ne bo v nasprotju z nenaklonjenimi predispozicijami in skupinskimi normami. Politični propagandisti zato »ustvarjajo« probleme in jih vsiljujejo občinstvu kot povsem nove, da bi pritegnili pozornost (prav tam, 97). Na področju medijev se najbolj izraža manipulacija z vsebino in jezikom političnega komuniciranja. Kapitalski, politični in državni upravljavci z mediji skupinske (in lastne) interese želijo predstaviti kot obče in skupne. Manipulacija z javnostjo (in državljani) se pogosto zakriva z vseobčimi standardi, normami in vrednotami (prav tam, 61). Podobnega mnenja sta tudi Lazarsfeld in Merton (v Splichal 1999, 24), ki ugotavljata, da so ljudje vznemirjeni zaradi razširjenosti in moči množičnih občil. Na splošno vlada prepričanje, da so množični mediji močno sredstvo, ki se lahko uporabi za koristne ali škodljive stvari, vendar pa je brez primerne nadzora slednja možnost veliko verjetnejša. Vseprisotnost občil veliko ljudi hitro pripelje do skoraj magičnega verovanja v njihovo velikansko moč. Obstaja pa še druga (verjetno bolj realistična) osnova za splošno skrb glede družbene vloge množičnih medijev. To je osnova, ki jo predstavljajo spreminjajoči se tipi družbenega nadzora, ki

ga izvajajo močne interesne skupine v družbi. Vse bolj pogosto opažamo, da so glavne skupine moči prevzele tehnike manipuliranja množičnih javnosti s pomočjo propagande, namesto drugih, neposrednejših oblik nadzora. Tudi nemški filozof Rupert Lay trdi, da je medijsko komuniciranje povezano z manipulativnim delovanjem politične moči. Po njegovem mnenju se spreminja v popačeno komuniciranje, v model enosmerne komunikacije. Komuniciranje tako postane sredstvo pridobitve, izvajanja in utrditve oblasti (Lay v Vreg 2000, 87). Kritične študije vse bolj govorijo o krizi javnega mnenja. Politični centri moči, množični mediji in propagandne agencije oblikujejo javno mnenje in z njim manipulirajo, medtem ko si javno mnenje kot glas ljudskih množic s težavo utira pot v javnost (Vreg 2000, 87).

Po mnenju F. Vrega politično komuniciranje postaja del globalne medijske industrije, ki zaposluje »novinarje«. Ti s pravim novinarstvom nimajo več pristnih vezi, novinarstvo kot kulturna praksa pa je izpostavljeno komercializaciji in pavperizaciji (Vreg 2000, 15). Komercializacija medijev, razmah profesionalcev za odnose z javnostmi in marketinško obdelovanje politične javnosti je pripeljalo do strukturne spremembe javnosti – klasično javnost je preoblikovalo v marketinški trg. V sodobnem svetu nacionalni sistemi javnega komuniciranja izgublajo svojo identiteto in avtonomijo (prav tam, 38–40). Transnacionalna medijska industrija namreč producira informacijo v interesu dominantne politike velesil in transnacionalne ekspanzije kapitala (prav tam, 61).

5 POLITIČNO ŽIVLJENJE V STARI JUGOSLAVIJI

5.1 POLITIČNO ŽIVLJENJE V KRALJEVINI SHS MED LETOMA 1918 IN 1929

1. decembra 1918 je bilo, s proklamacijo srbskega prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića pred delegacijo Narodnega sveta in predstavniki drugih, v novo državo združenih delov, izvedeno jugoslovansko državno zedinjenje. Na način združitve slovenski politiki niso imeli večjega vpliva. Pri pripravi in izvedbi ni sodeloval niti tedaj najpomembnejši slovenski politik A. Korošec, ki ga je srbski vladi uspelo zadržati v tujini (Nečak in Repe 2003, 39). Ustanovljena je bila Kraljevina SHS, unitaristično-centralistična država po srbski predstavi. Eden prvih ukrepov novonastale države je bila odprava avtonomnih narodnih vlad na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Dalmaciji in Sloveniji. Nadomeščene so bile z novimi uradniškimi deželnimi vladami, ki pa so imele omejene pristojnosti, kar je pri Slovencih in Hrvatih izzvalo veliko ogorčenje (Prunk 1998, 91).

Nova oblast je volitve v ustavodajno skupščino (konstituanto) zavlačevala skoraj dve leti. Slovenski volivci so lahko izbirali med tremi starimi strankami, ki so obstajale že v času Avstro-Ogrske, in tremi novimi strankami. JDS je zahtevala enotno državo, izključevala je vsak federalizem, zavzemala se je za omejeno samoupravo občin, okrajev in pokrajin. SLS je volilni boj pričela predvsem z napadi na liberalni tabor. Zavzemala se je za slovensko avtonomijo ter postavljala veliko socialnih zahtev. JSDS je poudarjala, da je rešitev jugoslovanskega vprašanja le v svobodni združitvi »plemen« na podlagi prostovoljnega sporazuma in popolne enakopravnosti. Zahtevala je ljudsko republiko, avtonomijo posameznih delov države ter socialne reforme. KPJ je bila ena od novih strank. Njen volilni program je obsegal: sovjetsko kmečko delavsko republiko, popolno federacijo, pokrajinske gospodarske enote, delavsko kontrolo in agrarno reformo. Nova oziroma obnovljena je bila tudi NSS, ki je delovala že pred prvo svetovno vojno v narodnostno mešanih krajih, v Trstu in na Koroškem. Svoje pristaše je nabirala predvsem med srednjimi sloji. V volilnem programu je zagovarjala »jugoslovanski socializem«. Povsem nova je bila SKS, ki so jo junija 1919, kot

konkurenco SLS, ustanovili liberalci. Izrekla se je za monarhijo, zavračala agrarno reformo na veleposestniški zemlji in ni priznavala nobenega diktata.

Na Slovenskem je zmagala SLS, ki pa je dobila le relativno večino, kar je bil eden najhujših udarcev v njeni zgodovini. V jugoslovanskem merilu so največ poslancev dobile: JDS (92), NRS (91), KPJ (58) in HRSS (50). Konstituanta se je prvič sestala 12. decembra 1920 in takoj so se pokazale težave. HRSS ni prišla, komunisti pa niso hoteli priseči. Ministrski svet vlade, ki je sicer že podala ostavko, je 30. decembra izdal obznan³, ki je pomenila prepoved delovanja KPJ. V neprepričljivi uradni obrazložitvi tega razglasa so zapisali, da so komunisti pripravljali napad na obstoječi državni red po boljševiškem vzorcu. Kljub drugačnim pričakovanjem, večje reakcije demokratičnih sil v konstituenti ni bilo.

V začetku leta 1921 je 43 slovenskih kulturnih delavcev podpisalo avtonomistično izjavo, katere avtor je bil Dragotin Lončar. Izjava je govorila o združenju »treh plemen« v eno državo, ki pa ne sme odpraviti vseh individualnosti. Unitaristično usmerjeni liberalci so bili zaradi te izjave ogorčeni. Aprila so bile v Sloveniji občinske volitve, na katerih je SLS dobila 61 % vseh odbornikov (Mikuž 1979, 631–632).

Na Vidov dan, 28. junija 1921, je bil sklenjen proces centralizacije s prvo jugoslovansko ustavo, ki so jo v ustavodajni skupščini sprejeli brez navzočnosti najmočnejše slovenske in hrvaške stranke. Kralj je po ustavi potrjeval zakone, lahko je razpustil parlament, imel je odločilno vlogo pri postavljanju vlad, bil pa je tudi vrhovni poveljnik vojske. Formalno je ustava zagotavljala svobodo tiska, govora in združevanja, pa tudi socialne pravice, vendar so te določbe v glavnem ostale le na papirju.

³Obznan: odlok ministrskega sveta Kraljevine SHS, s katerim so poskušali onemogočiti politično dejavnost KPJ. Vlada je v noči na 30. 12. 1920 sprejela odlok, s katerim je do sprejema ustave prepovedala vsako komunistično propagando. Kot utemeljitev je navedla oceno, da KPJ pripravlja državni prevrat. Resnični razlog za razglas sta bili veliki rudarski stavki v Sloveniji ter Bosni in Hercegovini. Z odlokom je vlada razpustila komunistične organizacije v državi, prepovedala njihova glasila ter objave, »ki bi ogrožale red in mir v državi, povelečevale diktaturo, revolucijo in komunistično nasilje«, zaplenila arhive KPJ, prepoved pa je veljala tudi za vse organizacije, ki so bile povezane s KPJ (ES 1994, 79).

Slovenec sta bila z vidovdansko ustavo vsiljena unitarizem in centralizem (Nećak in Repe 2003, 75). Po uboju notranjega ministra Milorada Draškovića 21. julija je skupščina sprejela zakon o zaščiti države. Komunističnim poslancem so odvzeli mandate in poslansko imuniteto. Sredi avgusta je umrl kralj Peter, ki ga je nasledil regent Aleksander I. (Mikuž 1979, 633). Ustavni boj meščanskih strank v konstituenti in po njej je bil nenačelen. SLS je, kot najmočnejša stranka v Sloveniji, želela popolno oblast in ni izpustila nobene priložnosti za prikazovanje svoje moči. Prirejala je velike manifestacije političnega in verskega značaja. JDS kot vladna stranka ni bila najbolj konstruktivna, saj je večji del svojih naporov vložila v spopade s katoliškim taborom. Tudi socialistični tabor se je ukvarjal z mnogimi težavami. Razcepljena slovenska JSDS je imela svoj zadnji kongres konec leta 1921. Na njem je sprejela program SSJ, slovensko vodstvo stranke pa se je preimenovalo v oblastni oziroma pokrajinski odbor za Slovenijo. Obznana je hudo prizadela komuniste, katerih vodstvo se je v ilegali sprlo in razcepilo (prav tam, 634–635).

Po daljšem političnem zatišju so bile 17. marca 1923 izvedene volitve v narodno skupščino. Slovenske stranke so bile, z izjemo SLS, razcepljene, ali pa so sestavljale umetne koalicije in temu primeren je bil tudi njihov (ne)uspeh. Od 26 poslancev, kolikor so jih volili v Sloveniji, jih je SLS dobila kar 21. V Jugoslovanskem merilu so radikalci dobili več kot 100 mandatov, HRSS 70 in demokrati nekaj čez 50 (prav tam, 636–637). Srbski politik Nikola Pašić je sestavil radikalno vlado, ki so jo mnogi poslanci že od začetka ostro kritizirali.

V začetku leta 1924 je javnost razburil podpis rimske pogodbe (Pašić – Mussolini), s katero je Jugoslavija dobila Sušak, Italija pa Reko. V narodni skupščini so Pašiću očitali, da ni imel pravice razpolagati s svobodno reško državo. Kljub temu je bila rimska pogodba ratificirana z veliko večino. 8. marca je bil sestavljen opozicionalni blok (SLS, HRSS, JMO in JDS – Ljubomir Davidović). 26. marca so nekateri ugledni politiki izstopili iz JDS in ustanovili novo stranko – SDS, ki so se ji priključili tudi slovenski liberalci. Pašić je že naslednji dan sestavil novo vlado iz NRS in SDS, ki pa je kmalu padla. Pašić je znova sestavil vlado s prvakom SDS Svetozarjem Pribičevićem. Tudi nova Pašićeva vlada bi verjetno padla, a je ta s kraljevo pomočjo skupščino poslal na počitnice. V tem obdobju so se znova pričeli krepiti komunisti.

1. junija je v Trbovljah prišlo do krvavega spopada med komunisti in orjunaši. V spopadu so imeli rudarji (komunisti) šest mrtvih, orjunaši pa tri. Po teh dogodkih so pričeli rudarje množično zapirati, medtem ko oblast Orjune ni preganjala. Sredi julija je padel Pašić-Pribičevičev režim, mandat pa je dobil L. Davidović. Ta je vlado sestavil iz demokratov, SLS in JMO, medtem ko je HRSS obljubila, da bo novo vlado podprla v vseh zadevah. Vlada je, kljub ostrim napadom nove opozicije (NRS in SDS), po deklaracijski debati dobila večino. 6. novembra je kralj znova postavil novo vlado, v katero je ob Pašiću in Pribičeviču prišel tudi Slovenec Gregor Žerjav. 10. novembra je kralj razpustil skupščino in nove volitve objavil za 8. februar 1925.

Pred volitvami je v večini slovenskih strank prihajalo do notranjih sporov, stranke so vstopale in izstopale iz koalicij. Do incidenta je prišlo 1. februarja 1925 v unionski dvorani v Ljubljani, kjer je zadnjič pred volitvami govoril A. Korošec. V dvorano je vdrlo več kot 100 orjunašev, nato se je vnel velik pretep. »Reditelji« SLS so krepko obračunali z orjunaši, pa tudi z orožniki in policisti, ki so jih poskusili zaščititi. Ta dogodek je verjetno pripomogel k vnovični veliki zmagi SLS, ki je v Sloveniji od 26 dobila 20 poslanskih mest. V državi so vladne stranke dobile le 126 mandatorov, opozicijske pa 152, kar je napovedovalo, da se bo vlada težko obdržala. Opozicija je v tem času sklenila odpraviti ožji in širši opozicionalni blok in se združiti v enoten opozicionalni blok, ki je za svoj program sprejel deklaracijo bivše Davidovičeve vlade ((Mikuž 1979, 640–642). V novoizvoljeni skupščini je imel konec marca pomemben govor poslanec HRSS Pavle Radić, ki je poudaril, da stranka priznava vidovdansko ustavo, dinastijo Karađorđević in da zanjo ni sporna enotnost države. HRSS se je tako odrekla protidržavnim prizadevanjem. Vlada je nato odstopila, a je Pašić že 29. aprila znova sestavil vlado, v kateri skoraj ni prišlo do sprememb. HSS (bivša HRSS) je 15. junija izstopila iz parlamentarne opozicije, tako je ostal le še ožji parlamentarni blok (Korošec, Davidović in Mehmed Spaho). Radikalci in radićevci so 18. julija skupaj sestavili novo vlado.

Opozicija je 24. marca 1926 znova poskusila doseči odstop Pašićeve vlade. V začetku aprila je vlada res odstopila, mandat za sestavo nove pa je znova dobil srbski radikal, tokrat Nikola Uzunović. Ta je sestavil skoraj enako vlado, a v njej ni bilo Pašića, vanjo pa je prišel tudi Slovenec Ivan Pucelj. Sredi maja je opozicija zahtevala anketo o korupciji v skupščini, vlada je temu predlogu nasprotovala, a je bila pri glasovanju

porazena. Uzunović je tako moral sestaviti novo vlado. V tem času je Korošec na velikih shodih še vedno poudarjal zahteve po slovenski avtonomiji, napadal državno zunanjo politiko, se potegoval za kmečke pravice, obsojal Radićevo izdajstvo, a je hkrati vedno lepše govoril o kralju (Mikuž 1979, 646).

Uzunovićeva vlada je morala novembra zaradi nespretne politične poteze zunanjega ministra Ninčiča odstopiti. 10. decembra je umrl eden najpomembnejših srbskih politikov – N. Pašić. Po mnogih težavah je konec decembra novo vlado, iz radikalcev in radićevcev, zopet sestavil Uzunović. Konec januarja 1927 je sestavil svojo peto, 1. februarja pa še šesto vlado iz radikalcev in SLS. Liberalci so v tem času začeli oster boj proti SLS, škofu Jegliču in cerkvi. V državi so se pričeli pojavljati glasovi, da bi bilo potrebno uvesti diktaturo. Sredi aprila je Uzunovićeva vlada padla. Mandat je dobil bivši radikalec Velja Vukičević, ki je vlado sestavil iz radikalcev, demokratov in muslimanov, a brez Slovencev in Hrvatov. V tem času je prvič prišel na dan spor v SLS in sicer med mladimi silami v Jugoslovanski strokovni zvezi in ostalim članstvom SLS. 15. junija je kralj zopet razpustil parlament in nove volitve določil za 11. september 1927. 11. julija je Korošec šokiral javnost s podpisom blejske pogodbe z Vukičevićem. Ta je pomenila prehod SLS iz avtonomistične v centralistično stranko. S tem je zavrgla idejo, za katero se je dolga leta bojevala.

Na septembrskih volitvah je v Sloveniji zopet premočno zmagala SLS, v državi pa je še naprej najuspešnejša ostajala NRS. Vukičević je 21. septembra v vlado sprejel SLS. Koroščeva pridružitve radikalcem je povzročila zблиževanje razcepljenih demokratov. Zbližala sta se tudi Stjepan Radić in Svetozar Pribičević, ki sta novembra ustanovila skupno stranko KDK. V glavni odbor nove stranke sta prišla tudi Slovenca Albert Kramer in Ivan Pucelj. Prvo zasedanje novonastale skupščine 25. novembra je pokazalo, da bo v njej še zelo vroče. Debate so se spreminjale v besedna obračunavanja in grožnje. Tako je bilo vse do konca maja 1928, ko je vlada predložila v ratifikacijo nettunske konvencije, ekonomsko-gospodarski dogovori med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo o ureditvi gospodarskih razmer v Reki in Zadru, ki so olajšali italijanski gospodarski prodor na jugoslovansko ozemlje. Kazalo je, da bodo poslanci poslej razpravljali bolj razumno, kmalu pa so žaljivke in psovke zopet postale nekaj običajnega. 20. junija je v skupščini prišlo do streljanja. Črnogorski poslanec Puniša Račić je med skupščinsko debato streljal na hrvaškega poslanca S. Radića in njegove

somišljenike, pri tem pa sta bila ubita poslanca Pavle Radić in Đuro Basariček. Naslednji dan je KDK izdala komunike, v katerem je objavila, da ne bo več sodelovala s sedanjo vlado. Zahtevala je razpis svobodnih volitev in revizijo ustave. Vlada, v kateri je bil od 23. februarja 1928 Korošec notranji minister, je 3. julija odstopila (Mikuž 1979, 649–651). Kralj je mandat za sestavo vlade ponudil različnim poslancem, a so ga vsi zavrnili. Končno je mandat dobil Korošec, ki je 27. julija sestavil vlado iz radikalcev, davidovičevcev in muslimanov. Sam si je poleg predsedniškega mesta dodelil še notranje ministrstvo. Vodstvo KDK je ostro nasprotovalo sestavi nove skupščine, v kateri hrvaški narod ni imel več svojih predstavnikov.

8. avgusta je za posledicami streljanja umrl S. Radić in v Zagrebu so izbruhnile velike demonstracije. Sredi avgusta je skupščina brez slehernega hrupa sprejela nettunske konvencije. Demonstracije v Zagrebu se v tem času še niso polegale. Konec meseca je policija požgala zagrebški Kmečki dom, nato je vodstvo KDK vložilo protestno resolucijo pri Društvu narodov. V drugi polovici septembra je stranka razglasila družbeni bojkot odgovornih predstavnikov vlade in vladnih strank. Na državni praznik 1. decembra je v Zagrebu zopet prišlo do velikih demonstracij. Vlada je proti demonstrantom sklenila uporabiti zakon o zaščiti države, uporne poslance pa postaviti pred sodišča. Zadnji dan leta 1928 je Koroščevo vlada odstopila, kralj pa je njen odstop sprejel 2. januarja 1929. Dva dneva kasneje je kralj na pogovore sprejel Vladimirja Mačka in Svetozarja Pribičevića. Prvi mu je svetoval korenite spremembe v državni ureditvi ter vzpostavitev državnih, kulturnih in historičnih individualnosti s svojimi sabori in vladaми. Pribičević je svetoval revizijo ustave in nove volitve (prav tam, 652).

5. 2 POLITIČNO ŽIVLJENJE V KRALJEVINI JUGOSLAVIJI MED LETOMA 1929 IN 1941

6. januarja 1929 je bila uvedena šestojanuarska diktatura. Vzroki zanjo so bili: nerazrešeno socialno in narodno vprašanje, boj nacionalnih politikov za prevlado, vpliv domačega in tujega kapitala na jugoslovansko gospodarstvo, nova mednarodna porazdelitev političnih sil, fašizem, komunizem, ... (Amon 1996, 123). Kralj je na ta dan izvedel državni udar in s posebnim razglasom oznanil, da je razveljavil

vidovdansko ustavo in razpustil narodno skupščino, da se »zaradi nezdravega političnega stanja v državi doseže ostvaritev onih ustanov, one državne uprave in one državne ureditve, ki bo najbolj ustrezala splošnim narodnim potrebam in državnim koristim« (Perovšek 1995, 19). Z razpustitvijo narodne skupščine je ukinil meščansko-demokratični parlamentarni sistem in uvedel monarhistični absolutizem. Poudarjal je, da je najvišji smoter njegovega vladanja čuvati narodno edinstvo in državno celoto. S tem je narode vpel v jugoslovanski unitarno-centralistični primež in jim zaprl možnost za poln in svoboden nacionalni razvoj (prav tam, 19). Kralj je takoj izdal nekaj novih zakonov. Med drugim zakon o kraljevi oblasti in vrhovni državni upravi, po katerem je postal nosilec vse državne oblasti. Po zakonu o zaščiti javne varnosti in reda so se vsa dejanja proti državi kaznovala z zaporno kaznijo do 20 let ali s smrtjo. Razpustil je vse politične stranke, ki so imele verski ali plemenski značaj, prav tako tudi občinske uprave. Poostril se je tudi zakon o tisku, uvedena je bila predhodna cenzura. Postavljena je bila nova vlada, katere predsednik je postal general Petar Živković. Ministri so postali politiki naslednjih bivših strank: radikalne, demokratske, disidenti HSS in SDS, A. Korošec pa je presenetljivo postal minister za promet. Katoliški tabor je bil nad sestavo nove vlade prijetno presenečen, medtem ko so bili slovenski liberalci nad njo razočarani. Kralj je 20. januarja razpustil vse hrvaške politične stranke, dva dneva pozneje SLS, 24. januarja pa so bile razpuščene še vse ostale politične stranke. Uvedbo diktature so pozdravili predvsem gospodarstveniki, misleč, da bo odpravila stopnjujočo gospodarsko krizo (Mikuž 1965, 386–387).

Iz Hrvaške so po uvedbi diktature emigrirali nekateri vodilni člani HSS in frankovci. Aprila sta v Bolgarijo prispela Ante Pavelić in Gustav Perčec ter izdala resolucijo, v kateri sta zahtevala koordinacijo skupne legalne akcije za izbojevanje nacionalnih pravic in politične svobode ter popolne neodvisnosti Hrvaške in Makedonije. V Beogradu so ju nato obsodili na smrt (prav tam, 388).

Velikosrbski politiki so s kraljevimi ukrepi še utrdili svojo hegemonijo. 3. oktobra 1929 je kralj razglasil Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja. Tako je s preimenovanjem Kraljevine SHS v Kraljevino Jugoslavijo zakonsko uveljavil jugoslovanski narodni unitarizem in upravno razdelil državo na devet banovin. Slovencem je pripadla Dravska banovina (Perovšek 1995, 19–20). 5. decembra je režim

prvič udaril po katoliškem taboru. Na ta dan je bil ustanovljen Sokol Kraljevine Jugoslavije, katoliški Orel pa je bil razpuščen. Decembra je režim zaprl tudi V. Mačka.

Prva polovica leta 1930 ni prinesla pomembnejših političnih dogodkov. Konec septembra pa je iz vlade izstopil A. Korošec. Eden od vzrokov za njegov odstop je bil verjetno v tem, da je bila opozicija v SLS vse močnejša. Prav tako je bilo »voditelju« slovenskega naroda težko sedeti v vladi, ki je vedno bolj uresničevala svojo zamisel, ustvariti en sam, jugoslovanski narod (Mikuž 1965, 388–389). Gospodarske razmere so bile v tem času slabe. Cene na svetovnem tržišču so padale, industrijska podjetja so omejevala produkcijo (najhuje v premogovni industriji), zmanjšal se je izvoz, ...

2. septembra 1931 je kralj Aleksander izdal oktroirano (vsiljeno po nareku monarha) ustavo, ki je poudarjala narodno in državno enotnost. Jugoslavija je postala nasledna ustavna monarhija, uradni jezik je bil »hrvaško-srbsko-slovenski«. Poleg skupščine je bil uveden senat, banovine pa so dobile širšo samoupravo (Amon 1996, 125). V začetku septembra je izšel tudi zakon o volilnih imenikih, 12. septembra pa volilni zakon, ki je vpeljal javne volitve in državno volilno listo. 23. septembra so bile razpisane volitve za 8. november 1931. Volilni zakon je bil napisan tako, da nihče drug, razen aktivnega ministra, ni imel realne možnosti sestaviti take državne liste, kot jo je zahteval zakon. Opozicija (del radikalov, demokratov, »zemljiornadniki« in SLS) se je zato odločila za volilno abstinenco. Konec oktobra sta na abstinenco pristala tudi Maček in Pribičević. Na novembrskih volitvah je nastopila le Živkovičeva volilna lista. Volilna udeležba je bila kljub potvorbam majhna, vsi kandidati uradne liste pa so bili izvoljeni (Mikuž 1965, 392).

18. januarja 1932 je imel kralj pred novoizvoljeno skupščino in senatom prestolno besedo, med katero je zagovarjal nedeljivost jugoslovanske kraljevine z enim narodom v eni državi. Naslednjega dne se je primeril zanimiv dogodek v skupščini. Večina v verifikacijskem odboru je predlagala, naj se v volilnem okraju Otočac izvede anketa o pravilnosti volitev, predlog manjšine pa je bil, naj se izvedejo nove volitve. Izglasovan je bil predlog manjšine. Vlada sicer ni padla, saj ni bila odvisna od parlamenta, pokazalo pa se je, da je v skupščini opozicija izredno močna (Mikuž 1965, 393–395). 4. aprila je kralj postavil novo vlado, njen predsednik je postal Vojislav Marinković, od Slovencev sta v njej ostala Pucelj in Kramer.

Maja je bila ustanovljena nova državna politična stranka, JRKD. V začetku julija je bila postavljena nova vlada, v kateri so sodelovali Slovenci Kramer, Pucelj in Ivan Mohorič, predsednik je postal Milan Srskić (Mikuž 1965, 396).

Poleti 1932 je oblast prepovedala delovanje SLS, ki pa je ohranila večino svoje organiziranosti (časopisje, kulturne ustanove, ...). Katoliški tabor je s političnimi zborovanji Kmečke zveze in Prosvetne zveze prešel v odkrito nasprotovanje oblasti liberalcev v Sloveniji in vladi v Beogradu. Decembra je SLS po vzoru zagrebških punktacij v tržaškem listu *Il Piccolo* objavila ljubljanske punktacije (slovensko deklaracijo). V njih je predlagala federalistično reorganizacijo Kraljevine Jugoslavije, zavzela se je za avtonomno »deželo Slovenijo«, finančno samostojnost, politično in kulturno svobodo, lastno zastavo itd. (Amon 1996, 126).

SLOVENSKA DEKLARACIJA

1. *Temeljna zahteva nas Slovencev je, da se slovenski narod, razdeljen na 4 države (Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo in Madjarsko) – zedini v eno samo politično celino, ker mu je le tako zajamčen njegov obstanek in vsestranski napredek.*
2. *Naloga največjega dela slovenskega naroda, živečega v Jugoslaviji je, da ima njegova politika ta ideal vedno pred očmi, dokler ga ne doseže.*
3. *Zato si mora slovenski narod v jugoslovanski državi pridobiti tako samostojnost, da bo stalno privlačna za dele, živeče v drugih državah:*
 - a) *zajamčena mora biti njegova narodna individualnost, njegovo ime, njegova zastava, njegova etnična kompaktnost, njegovo razpolaganje z lastnimi finančnimi sredstvi, njegova kulturna in politična svoboda;*
 - b) *zavarovani morajo biti z brezobzirno socialno zakonodajo življenjski interesi in harmoničen razvoj vseh potrebnih in koristnih stanov, zlasti kmetškega in delavskega.*
4. *V ta namen je treba, da si Slovenci, Hrvati in Srbi v svobodnem sporazumu in na podlagi demokracije uredimo jugoslovansko državo iz ravnopravnih edinic, katerih ena bodi Slovenija.*
5. *Tudi sklepi SDK in RS tako ureditev zahtevajo, odnosno je ne onemogočujejo. Slovenci se jim pridružujemo in želimo, da pri tem sodelujejo vse stranke in struje – doma in v državi – ki stremijo za isto ureditvijo države.*

Ljubljana, dne 1. januarja 1933

(Podpisi.)

Vir: ES 1996,17.

Podobne zahteve so objavile tudi SRS, JMO in črnogorski federalisti. Konec januarja 1933 je v pismu pristašem svoje stranke tudi Davidović zahteval spremembo ustave, ki naj bi temeljila na narodni suverenosti s parlamentarno vlado. Punktacij je bilo v tem času torej na pretek. Najbolj ostri so bili Hrvati in SLS, ki je v opoziciji zopet postala radikalno avtonomistična. Oblast je z vso silo napadla »punktaše«. Tudi režimsko *Jutro* je že 8. januarja pričelo z vrsto ostrih napadov proti »separatističnim punktacijam«, ki jim je očitala glavno zahtevo, popolno politično samostojnost Slovenije. Opoziciji je na pomoč priskočila katoliška cerkev s pastirskim pismom proti Sokolu. To pismo so vernikom brali več nedelj v cerkvah. V njem so Sokolu očitali, da temelji na brezverski

ideologiji in svarili starše, naj svojih otrok ne spuščajo v to društvo. Sledila je ostra reakcija oblasti, ki je aretirala številne katoliške veljake in jih poslala v internacijo, med njimi tudi A. Korošca (Mikuž 1965, 400–402).

Konec aprila se je v Beogradu pričel proces zoper V. Mačka, ki so ga obsodili na tri leta zapora. Sredi maja je znani slovenski katoliški časnikar in glavni urednik *Slovenca* Ivan Ahčin objavil zanimiv članek *Fašizem proti boljšeizmu*. V članku je ugotavljal, da ima fašizem mnogo simpatičnih potez za katoličana. Med njimi so prizadevanja za moralni dvig, za odpravo razrednega boja in ustvaritev korporativne države. Zapisal je tudi, da je boljšeizem za cerkev veliko bolj nevaren (prav tam, 404–405).

20. julija je bil v Beogradu kongres JRKD, na katerem je stranka dobila novo ime, JNS. V prvi točki programa so obravnavali notranjo ureditev Jugoslavije: enotna država, monarhija, dinastija Karađorđević, eno narodno predstavništvo za vso državo, neodvisno sodstvo in decentralizacija upravne oblasti. Oktobra so bile izvedene občinske volitve, na katerih je uradna JNS dobila 67,1 % glasov, kompromisna lista (JNS in simpatizerji) 5,6 % in SLS 27,3 % glasov (prav tam, 407).

Sredi novembra je imel med debato o načrtu zakona o obvezni telesni vzgoji zanimiv govor M. Stojadinović. V njem je hvalil Mussolinijev fašistični sistem in gibanje Hitlerjevega nacionalnega socializma, ki je imelo podobne socialne težnje.

Začetek leta 1934 je prinesel odstop Srskićeve vlade. 27. januarja je kralj imenoval novo vlado, katere predsednik je postal Nikola Uzunović (JNS), od Slovencev sta v njej ostala Kramer in Pucelj (prav tam, 408–409). Sredi aprila je bila zopet imenovana nova vlada, katere predsednik je ostal Uzunović, od Slovencev je bil v njej le Fran Novak.

Maja je bila v Skopju ustanovljena enotna organizacija jugoslovanskih trgovcev. Ti so med drugim zahtevali svobodo gospodarskega govora in tiska, reformo gospodarske politike in ustanovitev gospodarskega sveta. Podobne zahteve so konec avgusta postavili tudi slovenski trgovci.

Jugoslovansko državo je nova nesreča doletela 9. oktobra 1934, ko je bil v Marseillu ubit kralj Aleksander. Za kraljevega namestnika je bil postavljen knez Pavle

Karađorđević. Preiskovalci so kmalu ugotovili, da so storilci zločina prišli iz vrst hrvaške emigracije v Italiji, težje pa je bilo odkriti idejnega vodjo tega dejanja. 19. oktobra je Uzunovićeve vlada odstopila, že čez tri dni pa je bila, skoraj brez sprememb, postavljena nova. V tem času so se odvijale volitve v verifikacijski odbor, na katerih so se v skupščini že pojavile tri liste: lista Kluba poslancev JNS, lista Kluba poslancev Jugoslovanske stranke ter lista Narodnega in »seljaškega« kluba.

Novembra je bila Jugoslavija dejavna tudi v zunanji politiki. Zunanji minister je pri Društvu narodov vložil obtožnico zoper Madžarsko, kjer naj bi bila taborišča jugoslovanskih teroristov, iz katerih naj bi prišel tudi kraljev morilec. Jugoslovanska vlada je nato začela sosedi prikrito groziti z vojno. Na Društvu narodov so nato sklenili, da naj bi se ustanovil načrt mednarodne pogodbe o preprečevanju terorizma in tako je bila »vojna nevarnost« odpravljena (Mikuž 1965, 412–413). 20. decembra je bila zopet postavljena nova vlada. Njen predsednik je postal B. Jevtić, ki je deklaracijo nove vlade prebral 3. januarja 1935. V njej je zahteval popolno osvetlitev kraljevega umora in kaznovanje storilcev. Obljubil je izpolnjevanje ustave iz leta 1931, reorganizacijo državne administracije, dekoncentracijo oblasti, sklenitev konkordata z Vatikanom, izboljšanje domačih produktivnih sil, boljši položaj kmeta. V tem času so iz zapora končno izpustili V. Mačka.

Kraljevi namestniki so 6. februarja razpustili narodno skupščino in razpisali nove volitve za 5. maja. V SLS so se odločili za volilno abstinenco, v stranki pa se je vse bolj zaostroval notranji spor. Za volitve je bilo vloženih šest državnih list: Vladna lista JNS, lista Narodne stranke (Hođera), združena opozicija (V. Maček), Socialistična lista (Živko Topalović), lista Zbora (Dimitrije Ljotić) in lista Božidarja Maksimovića. Kasacijsko sodišče je potrdilo le štiri liste, zavrnilo so listo Narodne stranke in Socialistično listo. Na majskih volitvah je prišlo do očitnih goljufij. Zaradi ogorčenja javnosti so volilne izide morali izdati dvakrat. V državi je bil rezultat po drugi objavi naslednji: Jevtić 60,64 % glasov, Maček 37,36 %, Ljotić in Maksimović pa sta skupaj zbrala le okrog 2 % glasov. V Dravski banovini je Jevtićeve lista dobila 27 poslancev, Mačkova pa le dva. Širša opozicija se je po volitvah zbrala v Zagrebu, kjer so izjavili, da ne bodo šli v skupščino. Ožja opozicija (Mačkova skupina) je celo predlagala, naj se novoizvoljena skupščina razpusti in naj se razpišejo nove, svobodne volitve (Mikuž 1965, 413–414). Izkazalo se je, da je opozicija izredno močna, predvsem na Hrvaškem

je imela popolno podporo. Zaradi nezaupanja v volilne izide, žandarskega nasilja in drugih težav je morala Jevtićeva vlada odstopiti. Novi ministrski predsednik je postal M. Stojadinović, član JNS in nekdanji radikal (Amon 1996, 127). Stojadinović je 4. julija prebral deklaracijo nove vlade. Povedal je, da bo temeljna smer notranje politike ustava iz leta 1931, s poudarkom na državni in narodni enotnosti ter enakopravnosti vseh državljanov (Mikuž 1965, 437).

19. julija se je v parlamentu začela debata o dvanajstih. Vlada je v finančnem zakonu zahtevala zakonodajna pooblastila, s katerimi bi preprečila možnost, da bi kdorkoli oviral njene radikalne politične reforme. Konec julija je nova vlada podpisala konkordat s sveto stolnico. V tem času je novi ministrski predsednik napovedal likvidacijo režima, ki je izvedel petomajske volitve. JNS se torej ni obetalo nič dobrega. Jugoslovanski nacionalisti so se zato 19. avgusta zbrali na Pohorju in sestavili obsežno resolucijo, pohorske punktacije. V njih so med drugim zahtevali nadaljevanje politike pokojnega kralja, unitaristično državo in rešitev hrvaškega vprašanja (prav tam, 439).

Znotraj SLS se je v tem času vse bolj krepila desničarska avtoritarna struja, zbrana v Katoliški akciji, ki se je zavzemala za krščansko prenovo življenja. Njeni organizaciji za dijake in študente – mladci Kristusa Kralja in stražarji – sta bili izredno glasni in ostri do drugače mislečih zunaj in znotraj katoliškega tabora. Zavračali so levičarstvo, boljševizem, pa tudi vse liberalno, demokratično in parlamentarno. Takšni pogledi so zbudili odpor predvsem pri demokratičnih levičarjih in liberalcih (Prunk 1998, 103).

Jeseni leta 1935 je M. Stojadinović ustanovil novo politično stranko – JRZ. V njej je združil del radikalov, del SLS in del JMO (Amon 1996, 127). Nacionalisti so novo stranko ostro napadli, saj naj bi bila za režim JRZ značilna lažniva demokracija in plemenska ozkosrčnost.

V začetku leta 1936 je ljubljanski škof Rožman zapisal, da prihaja čas spopada med komunizmom in katolicizmom. Februarja je JNS izdala novo resolucijo, v kateri so zapisali, da je kriza v državi vse večja. Obsodili so fašistične metode delovanja vlade in ji očitali, da želi totalitarno državo. V resoluciji so se zopet zavzeli za idejo jugoslovanskega unitarizma (Mikuž 1965, 440–441). Notranji minister Korošec je

resolucijo prepovedal natisniti. V tem času so se zopet pričele zaostrovati tudi debate v skupščini.

V prvih dneh marca je Stojadinović preživel poskus atentata. Med zagovorom predloga državnega proračuna je nanj streljal poslanec Damjan Arnautović iz Jevtičevega kluba, ki so ga nato razorožili in nadaljevali sejo. V zvezi z Arnautovićevim napadom so v naslednjih dneh, kljub pomanjkanju dokazov, aretirali devet poslancev in jih izročili sodišču (Mikuž 1965, 443).

V drugi polovici marca so opozicijski senatorji zopet ostro napadli Stojadinovića in vlado. Kritizirali so zaplembo pohorskih punktacij in komunikejev nacionalne stranke. Aprila je JNS izdala ilegalni letak, v katerem je ljudstvo pozivala na »protivladno revolucijo«. V začetku julija je imela JRZ državni kongres, na katerem so v ožje predsedstvo prišli Stojadinović, Korošec in Spaho.

V drugi polovici leta so vse bolj glasni postajali jugoslovanski gospodarstveniki. Vladi so očitali predvsem poddržavljenje nekaterih bank in zunanje trgovine, velikanski državni aparat, poskus demontiranja najvažnejše slovenske industrije in ustanavljanje tujih veleblagovnic (prav tam, 444–445). V obdobju, ko se je vse bolj zaostroval tudi politični spopad med slovenskim katoliškim in liberalnim taborom, so bile v Sloveniji izvedene občinske volitve. JRZ je zmagala v 184 od 240 občin.

Ob vstopu v leto 1937 je jugoslovansko javnost nagovoril notranji minister Korošec, ki je zopet napadel komunizem in ga je označil za največjega tirana svobode in demokracije. V prvi polovici januarja je zasedal jugoslovanski episkopat, ki je prav tako komunizmu napovedal oster boj in zahteval ratifikacijo konkordata (prav tam, 448).

Jugoslovanska javnost je bila šokirana konec marca, ko je Jugoslavijo obiskal italijanski zunanji minister G. Ciano. Z Italijo je bila sklenjena politična in trgovinska pogodba z dodatnimi protokoli. Edina praktična posledica sporazuma je bila izpustitev vseh jugoslovanskih zapornikov iz italijanskih koncentracijskih taborišč. Pogodba je povzročila preplah v Mali antanti, saj je kazalo, da ji je Jugoslavija obrnila hrbet. V tem času, ko se je v Beogradu odločalo o velikih rečeh, je v Sloveniji zopet prišlo do spora

med katoliškim in liberalnim taborom. Spor je povzročila 20. obletnica majske deklaracije, saj se niso mogli sporazumeti, kdo je imel več zaslug pri tej izjavi.

6. junija je Slovenijo obiskal predsednik JNS, general Živković. Že ob njegovem prihodu v Ljubljano so izbruhnile hude demonstracije, katerih pobudniki so bili komunisti. Živkovića in njegovo spremstvo je z gnilimi jajci in kamenjem pričakala množica delavcev, kmetov, študentov in meščanov. Ti so vzklikali protifašistična gesla, zahtevali so demokracijo in svobodno Slovenijo. Podobno se je dogajalo tudi drugod po Sloveniji. Katoličani so organizirali svoje skupine, ki so sledile Živkoviću in razbijale njegove shode. V enem takih spopadov je bil ubit katoliški študent, pripadnik Ehrlichove straže Rudolf Dolinar, ki ga je katoliški tabor takoj oklical za mučenca. Katoličani so se kmalu maščevali tako, da so zažgali sokolski paviljon v Tivoliju.

Sredi junija je *Slovenec* napadel ideologa intelektualne skupine slovenskih krščanskih socialistov, profesorja Edvarda Kocbeka, zaradi njegovega članka *Premišljevanje o Španiji*. V njem je avtor ugotavljal, da je velik del krivde za vojno v Španiji na strani katoličanov. Zapisal je tudi, da je vsaka herezija duhovno junaštvo, s čimer je še posebej hudo užalil slovenske katoličane (Mikuž 1965, 450–452).

7. julija je Stojadinović poslal konkordat v ratifikacijo skupščini. V njem so bili člani, ki so jim nekateri poslanci ostro nasprotovali. V skupščinskem konkordatnem odboru so konkordat sprejeli le z 12 glasovi za in 9 proti. Konkordatna debata v skupščinskem plenumu se je pričela v drugi polovici julija. V tem času so želeli pravoslavni katoličani uprizoriti velike demonstracije proti skupščini. Vmes so posegli žandarji, prišlo je do hudih spopadov, v katerih je bilo nekaj ljudi ranjenih. Zaradi zgoraj opisanega dogajanja so sejo prekinili. Opozicija je nato organizirala več demonstracij, ki so prenehale šele konec julija. V nadaljevanju debate so se zopet kresale iskre, konkordat so kljub temu sprejeli, nikoli pa ga niso predložili senatu.

V začetku oktobra se je v okolici Siska zbrala vsa opozicija z izjemo JNS in izdala obširen razglas. V njem so se zavzeli za uvedbo novega ustavnega reda, ki bi ustrezal vsem trem narodom. Zahtevali so tudi novo vlado, sestavljeno iz vseh pomembnejših političnih strank. Zavarovane naj bi bile politične in državljanske svoboščine, konstituenta naj bi bila sprejeta z večino, v kateri bo večina srbskih, hrvaških in

slovenskih poslancev. Razglas so podpisali V. Maček (HSS), S. Pribičević (SDS), A. Stanojević (NRS), L. Davidović (JDS) in J. Jovanović (»zemljičaradi«) (Mikuž 1965, 455–456). Ob koncu leta 1937 je prišlo do pričakovanega razkola v SLS. Del vodilnih politikov je namreč že dlje časa zahteval vrnitev k programu, ki so ga leta 1932 načrtale punktacije.

Vstop v leto 1938 so zaznamovale besede ljubljanskega škofa Rožmana, ki je zahteval enotno katoliško fronto v boju zoper komuniste. V začetku novega leta so združitev sil predlagali tudi liberalci. Februarja se je v skupščini odvijala proračunska debata, med katero so opozicijski poslanci vladi očitali odsotnost pravega programa in razbijanje narodne enotnosti (prav tam, 460). Opozorili so, da ponekod ljudje stradajo in da vlada uvaja fašistični režim. Poslanec Ačimović je zahteval tudi spoštovanje makedonskega, črnogorskega, vojvodinskega in bosanskega državljanstva. Opozicija je ugotovila, da ljudstvo ne podpira preusmeritve zunanje politike k Rimu in Berlinu (prav tam, 463). V tem času je Nemčija zasedla Avstrijo. Pri *Slovincu* so takrat izrazili upanje, da bo nemška sosesčina rodila lepe pogoje za sodelovanje.

Po nekajmesečnem političnem zatišju, je septembra duhove močno razburkal Mussolinijev obisk na Planini pri Postojni. Sprejel ga je ban Dravske banovine, ki je dejal, da se ves jugoslovanski narod veseli tako uglednega obiska. Mussolini je pozdravil ves jugoslovanski narod in obljubil, da bomo vedno ostali prijatelji. Položaj v državi je v tem času postajal vse bolj napet, zato je oblast 24. septembra prepovedala vse shode in zborovanja.

10. oktobra je bila razpuščena narodna skupščina, nove volitve pa so bile razpisane za 11. decembra. JRZ je sklenila, da bo šla na volitve samostojno. JNS se je načelno izrekla za sodelovanje s HSS, priključila se je še ostala opozicija. Nosilec enotne liste je bil V. Maček. Obe skupini, JNS in ostala opozicija, sta obdržali popolno programsko svobodo. Na volitvah so nastopile tri liste: uradna lista JRZ, opozicija in Ljotičeva lista. Zaradi goljufij in protestov javnosti so rezultate zopet objavili dvakrat. JRZ je v Dravski banovini dobila 78,7 % glasov, opozicija 20,8 in Ljotić 0,5. V vsej državi je JRZ dobila 306 mandatov, opozicija 67 mandatov (od teh HSS 46), Ljotičev zbor pa je ostal brez mandata. Opozicija je takoj po volitvah zavrnila sodelovanje v skupščini. Korošec je kljub volilni zmagi 21. decembra izstopil iz vlade, v novo Stojadinovićevo vlado pa sta

prišla dva Slovenca iz katoliškega tabora, Franc Snaj in Miha Krek (Mikuž 1965, 469–471).

Novoizvoljena skupščina je pričela zasedati 16. januarja 1939. Ob tej priliki so bivši poslanci HSS predložili resolucijo, v kateri so zahtevali, naj bo hrvaški narod sam svoj gospodar in naj se mu ne krati pravice do obstoja. Odločili so se tudi, da hrvaški poslanci ne bodo odšli v skupščino. V začetku februarja je odstopilo pet ministrov (tudi Krek in Snaj), ki so zahtevali čimprejšnjo rešitev hrvaškega vprašanja. Za njegovo rešitev naj bi bila po njihovem mnenju največja ovira Stojadinovićeve vlada, ki je nato morala odstopiti. Postavljena je bila nova vlada, katere predsednik in notranji minister je postal Dragiša Cvetković, Stojadinović (in del JRZ) pa je odšel v opozicijo (prav tam, 506–507).

V začetku aprila so se pri Mačku zbrali predstavniki skupin iz njegove liste na decembrskih volitvah. V poročilu o sestanku je bilo zapisano, da bodo vse skupine nadaljevale napore za dokončno ureditev na temelju sporazuma med Srbi, Hrvati in Slovenci. Na pogovore z Mačkom je nato pripotoval sam Cvetković. Ugotovila sta, da imata precej podobna stališča o bistvenih vprašanjih (prav tam, 509).

V JRZ se je ta čas nadaljevala čistka in 19. junija so iz svojih vrst izključili Stojadinovića. Vzrok za to odločitev naj bi bilo dejstvo, da so se JRZ v času, ko je postala režimska stranka, priključili razni špekulanti, ki niso imeli nič skupnega s strankinim programom. Stojadinović naj bi oviral tudi rešitev hrvaškega vprašanja, se vse bolj vživljal v vlogo jugoslovanskega Mussolinija in se zblíževal s politiki bivše JNS.

25. avgusta je Cvetkovićeve vlada odstopila, a je bila že naslednjega dne pod njegovim predsedstvom postavljena nova. Podpredsednik je postal V. Maček, v vlado pa so prišli še člani SLS, JMO, KDK in samostojni demokrati. 27. avgusta je bil končno objavljen sporazum s Hrvati. Nastala je banovina Hrvaška. V pristojnost novonastale banovine so prišle naslednje državne zadeve: kmetijstvo, trgovina in industrija, gozdovi in rudniki, gradnje, socialna politika, narodno zdravje, fizična vzgoja, pravosodje, prosveta in notranje zadeve. Za vse te zadeve naj bi zakonodajno oblast imela kralj in hrvaški sabor, izvršno oblast pa ban preko kralja. Za hrvaškega bana je bil izvoljen Ivan Šubašič. V

tem času je bila razpuščena narodna skupščina, razveljavljenih je bilo precej političnih zakonov, izšla je tudi uredba o prenosu predpisov banovine Hrvaške na druge banovine. Minister Krek je takrat poudaril, da smo tudi Slovenci dobili pravico do enake samostojnosti kot Hrvati (Mikuž 1965, 511). Vse to se je dogajalo na predvečer druge svetovne vojne ...

Na začetku velikega svetovnega spopada je Jugoslavija razglasila strogo nevtralnost. Predsednik vlade je sklenil trgovsko pogodbo s Sovjetsko zvezo, junija 1940 pa je Jugoslavija z njo navezala še diplomatske stike. Zaradi normalizacije odnosov med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo se je Nemčija odločila za protiofenzivo. Začelo se je obkoljevanje Jugoslavije. Vlada je z obrazložitvijo, da hoče ohraniti mir, 25. marca 1941 podpisala pristop k trojnemu paktu (Amon 1996, 129).

22 let trajajoča jugoslovanska izkušnja je Slovence utrdila v prepričanju, da je zanje jugoslovanska država resnično sprejemljiva le, če se njena notranja bit spremeni in se v Jugoslaviji uveljavi narodnoemancipacijski interes. To pa se v Jugoslaviji ni zgodilo. Zgodovina Slovincem ni dovolila izvedeti, ali je v tej državi možno doseči nacionalno svobodo ter enakopraven in suveren narodnopolitični položaj. Ob zahtevah, napovedih in pričakovanjih, večjih ali manjših možnostih take preobrazbe Kraljevine Jugoslavije so 6. aprila 1941 Slovenci ostali brez nje. Nastopil je nov, vojni čas, z njim pa tudi drugače utemeljena vsebina slovenske narodne in politične zgodovinske izkušnje (Perovšek 1995, 26).

6 MEDIJSKE RAZMERE V STARI JUGOSLAVIJI

6.1 MEDIJSKE RAZMERE V KRALJEVINI SHS MED LETOMA 1918 IN 1929

Za prvo obdobje zedinjenja, do sprejetja vidovdanske ustave, je bil značilen boj političnih strank za oblast. Velika pozornost je bila posvečena političnemu periodičnemu tisku, ki je bil glavno orožje v medsebojnem obračunavanju. Periodični tisk je v tem času sledil dvema tokovoma. Za prvi tok so značilna prizadevanja za ohranitev tradicije in nadaljevanje publicističnih programov in časopisov iz obdobja pred vojno. Ta tok je bil močan predvsem na Hrvaškem in v Sloveniji, kjer je pomenil nadaljevanje politične opozicije in upor zoper srbsko prevlado. Za drugi tok je značilna težnja k ustanavljanju novih časnikov in časopisov. V prvih dneh po zedinjenju je nastala prava poplava različne periodike. Ustanavljale so jo politične stranke, razne organizacije in ustanove, pa tudi posamezniki. Imena kot so *Sloboda*, *Sloga*, *Jednakost* ali *Ujedinjenje* kažejo na to, da je bil v tem obdobju patriotski zanos še izredno močan. Pred volitvami v ustavodajno skupščino leta 1920 je kar štirideset različnih političnih skupin uporabljalo tisk za svoje namene. Razgibano politično življenje je omogočilo hitro rast političnega tiska, v manjši meri pa je povzročilo tudi zastoj tako imenovanega neodvisnega, informativnega tiska, ki pa je kljub deklarativnim napisom o neodvisnosti in objektivnosti večinoma pripadal določenim političnim skupinam. Večina novoustanovljenih listov, predvsem tistih, ki so izhajali v manjših mestih, je po volitvah prenehala izhajati (Amon 1996, 80). Za to obdobje je značilen tudi trend komercializacije tiska, ki se je iz leta v leto stopnjeval. Komercialna naravnost informativnega časopisja je narekovala gospodarsko prilagodljivost, kar je prisililo to zvrst tiska k upoštevanju želja vseh družbenih slojev in političnih skupin (prav tam, 96).

V novonastalo Kraljevino SHS je slovensko novinarstvo prineslo tradicionalno politično razklanost. Novinarji so še vedno sledili navodilom iz katoliškega oziroma liberalnega političnega tabora. Prevladujoč vpliv so v tem obdobju ohranili katoliški časopisi, med katerimi so bili najpomembnejši *Slovenec*, *Domoljub* in *Rodoljub*. Novinarji in uredniki teh časopisov so bili pomembni člani SLS, kar so z veseljem poudarjali. Tudi v liberalnem časopisju niso imeli pomislekov glede strankarske pripadnosti. Ko so se iz

Beograda v slovensko politično javnost razširile vsedržavne politične stranke, je vanje vstopila tudi večina novinarjev (Amon v Merljak 2007, 116–117).

V prvih dveh letih nastanka nove države se je ob političnem in informativnem tisku legalno pojavljalo tudi delavsko in komunistično časopisje. Za razvoj delavskega tiska je bila posebej pomembna odločitev o ustanovitvi Centralnega delavskega sindikalnega sveta. Na partijskem kongresu so sklenili, da bo Centralni partijski svet skrbel za ves partijski tisk. Vsi partijski listi so tako postali tudi sindikalna glasila. Osrednje glasilo Socialistične delavske partije Jugoslavije (komunistov) so bile *Radničke novine* (1897–1920). Med legalnimi časopisi komunistične partije do obznane je bil tudi *Rdeči prapor*, ki je leta 1920 izhajal v Ljubljani. Obznana je prekinila delo legalnega partijskega tiska, ki se je zatekel pod okrilje legalnih sindikalnih organizacij in v ilegalo. Med legalnimi sindikalnimi listi, ki so delovali pod partijskim vodstvom, so bili najuspešnejši *Radnički sindikati* (Beograd), *Radnički list* (Zagreb) in *Delo* (Ljubljana 1920–1932). Kljub temu, da so bile za komunistično dejavnost predvidene ostre kazni, je Komunistična partija osnovala nove liste, med njimi tudi *Delavsko kmetski list*, ki je med letoma 1924 in 1926 izhajal v Ljubljani (Amon 1996, 78–79).

Posebna značilnost političnega tiska v Kraljevini SHS je bila regionalnost. Veliki politični listi, kot sta na primer katoliški *Slovenec* in demokratsko *Jutro*, so v manjših mestih ustanavljali podružnice. Druga značilnost je bilo dejavno novinarsko delo strankarskih vodij, ki so bili pogosto sami uredniki, ali pa so uredniško delo zaupali novinarjem, ki so skrbeli za njihov kult osebnosti (»Koroščev« *Slovenec* ali »Žerjavovo« *Jutro*). Za celotno politično naravnost glasil v obdobju parlamentarizma je bilo odločilno, ali je bila stranka, katere politične interese je list zastopal, v vladi ali v opoziciji. Glavno vsebinsko gradivo tega časopisja so predstavljala medsebojna obračunavanja, ki so pogosto kršila vse kulturne in etične norme. Slovenski politični tisk je bil številčno precej razvejan. V času pred diktaturo je bilo v Sloveniji približno 130 časopisov in listov, v celotni Kraljevini SHS pa približno 700 (prav tam, 94–97).

6. 2 MEDIJSKE RAZMERE V JUGOSLOVANSKI KRALJEVINI MED LETOMA 1929 IN 1941

6. januarja 1929 je kralj Aleksander objavil diktaturo. Eden prvih zakonov nove vlade je bil spremenjen zakon o tisku. Z njim so bili prepovedani vsi politični listi, nad informativnim tiskom pa je bedela ostra cenzura (Amon 1996, 93). V novi vladi je bil A. Korošec minister za promet, zato slovenski katoliški tisk ni utrpel večje škode. Vsi pomembnejši katoliški listi so nemoteno izhajali še naprej, le preimenovali so se v informativne, verske, literarne ali strokovne časopise. Nekatoliško politično časopisje je moralo priznati politična načela SLS, ali pa se umakniti v opozicijo.

Informativni tisk se je v času po uvedbi diktature močno spremenil. Ustanovljen je bil Press-biro, cenzurni urad, ki je določal o čem je dovoljeno pisati in o čem ne. Časopisi so se vse bolj ravnali po tržnih zakonih ponudbe in povpraševanja. Oblikoval se je tudi nov tip urednika. Urednike politike so praviloma zamenjali uredniki, ki so imeli smisel za organizacijo in gospodarsko poslovanje. Novinarske zvrsti so v tem obdobju dobile nov pomen. Politične članke so zamenjale vesti, ki so zrcalile politično opredelitev uredništva. Glavna vest je zamenjala uvodnik, ki je bil potisnjen na drugo stran.

Informativno novinarstvo je našlo bralce v vseh družbenih plasteh. Časopise so, predvsem zaradi stripov, pričeli kupovati tudi polpismeni ljudje. Na strukturo informativnega novinarstva so pomembno vplivale tudi ženske, ki so v tem obdobju predstavljale že skoraj polovico naročnikov. Z naraščanjem števila bralk se je prilagajala tudi vsebina. Pojavljati se pričnejo modni nasveti, kuharski recepti in ljubezenski podlistki. Kot novo področje zanimanja se je pričel pojavljati še šport (in športni zvezdniki). Nova oblika obveščanja se je vse bolj povezovala z gospodarskimi vidiki. Modne rubrike so na primer dopolnjevali oglasi modnih trgovin, krojaških salonov in tekstilnih tovarn. Z novoodkritim svetom filma se pričenejajo pojavljati značilnosti »rumenega tiska«. Časopisi so objavljali spotakljive zgodbe o (filmskih) zvezdah in zvezdnikih, njihovem življenju, navadah in razvadah. Feljton, ki je bil do začetka dvajsetih let prejšnjega stoletja najpomembnejši mnenjski prispevek, se je v tem obdobju umaknil reportaži. S tehnološkim razvojem se v tridesetih letih razvije nov tip

reportaže, fotoreportaža, pri kateri informativno sporočilo nosi fotografija, besedilo pa ima le vlogo dopolnila in pojasnila (Amon 1996, 143).

Za komunikacijski sistem Kraljevine Jugoslavije v času diktature je bila značilna cenzura, ki se je uveljavila kot poglavitno sredstvo nadzora. V nekaterih časopisih so cenzorje poskusili prelisičiti tako, da so med vrsticami objavljali prepovedane politične novice. Informativni dnevnik so, kljub tehnološkemu napredku in dvigu naklad, izgubljali svojo politično vplivnost. Reportaže o obupnih razmerah v rudnikih, policijski napadi na beograjsko univerzo, vesti iz Sovjetske zveze, dvoumen jezik in karikature so bili za bralce bolj zanimivi od političnih afer in poročil o skorumpiranosti oblasti. V tridesetih letih je vlogo mnenjske opozicije prevzel levičarski tisk, ki je sprva ilegalno, po letu 1934 pa legalno, pridobil številne bralce (prav tam, 144).

7 ANALIZA POLITIČNIH PRISPEVKOV V JUTRU IN PREVERJANJE HIPOTEZ

7.1 PREVERJANJE HIPOTEZE 1

Hipoteza 1: V obdobju po 6. januarju 1929 na prvih dveh straneh *Jutra* niso več prevladovali prispevki o notranji in zunanji politiki jugoslovanske kraljevine.

7.1.1 Delež (v odstotkih) prispevkov o notranji in zunanji politiki jugoslovanske kraljevine na prvih straneh januarских številč časnika Jutra

TABELA 7.1: Delež (v odstotkih) prispevkov o notranji in zunanji politiki jugoslovanske kraljevine na prvih straneh januarских številč časnika *Jutra*

	6. do 31. jan 1929	Jan 1931	Jan 1933	Jan 1935
NP1	60,4	21,9	32	13,5
ZP1	8,0	4,6	0,8	8,8
JP1	68,4	26,5	32,8	22,3

Legenda: NP1 – delež prispevkov o jugoslovanski notranji politiki na prvih straneh časnika

ZP1 – delež prispevkov o jugoslovanski zunanji politiki na prvih straneh časnika

JP1 = (NP1 + ZP1) – delež prispevkov o jugoslovanski politiki na prvih straneh časnika

Najprej sem analiziral prve strani januarских številč *Jutra*. Prispevki o jugoslovanski notranji in zunanji politiki so v času od 6. do 31. januarja 1929 še vedno prevladovali na prvih straneh časnika, povprečno so zavzemali dobri dve tretjini strani. V naslednjih letih se je ta delež močno zmanjšal. V letu 1931 so prispevki o jugoslovanski politiki povprečno zavzemali samo 26,5 % strani, leta 1933 32,8 % in leta 1935 22,3 % strani. Menim, da je državna oblast potrebovala nekaj časa, da je uvedla učinkovit sistem sankcioniranja »neposlušnih listov«, čemur so se pri *Jutru* prilagodili tudi tako, da so objavljali vse manj prispevkov o jugoslovanski politiki.

7.1.2 Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na prvih straneh januarских številč časnika *Jutro*

TABELA 7.2: Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na prvih straneh januarских številč časnika *Jutro*

	6. do 31. jan 1929	Jan 1931	Jan 1933	Jan 1935
JP1	68,4	26,5	32,8	22,3
SVETP1	27,2	51,1	52,8	75,9
SKUPP1	95,6	77,6	85,6	98,2

Legenda: JP1 – delež prispevkov o jugoslovanski politiki na prvih straneh časnika
 SVETP1 – delež prispevkov o svetovni politiki na prvih straneh časnika
 SKUPP1 = (JP1 + SVETP1) – skupni delež vseh političnih prispevkov na prvih straneh časnika

Analiza prvih strani januarских številč je pokazala, da se je delež prispevkov o jugoslovanski politiki v obdobju po januarju 1929 drastično znižal. V tem času pa se je konstantno povečeval delež prispevkov o svetovnem političnem dogajanju. Ta je v obdobju od 6. do 31. januarja 1929 znašal povprečno 27,2 % strani, januarja leta 1935 pa kar 75,9 % strani. Povprečno so politični prispevki na prvih straneh januarских številč časnika v obdobju od 6. do 31. januarja 1929 zavzemali 95,6 % strani. Januarja 1931 je ta delež znašal 77,6 % (še vedno več kot tri četrtine strani), januarja 1933 85,6 % strani in januarja 1935 kar 98,2 % strani.

7.1.3 Delež (v odstotkih) prispevkov o jugoslovanski notranji in zunanji politiki na drugih straneh januarских številč časnika *Jutro*

TABELA 7.3: Delež (v odstotkih) prispevkov o jugoslovanski notranji in zunanji politiki na drugih straneh januarских številč časnika *Jutro*

	6. do 31. jan 1929	Jan 1931	Jan 1933	Jan 1935
NP2	34,8	29,6	28	16
ZP2	2,2	3,4	2,1	4,2
JP2	37	33	30,1	20,2

Legenda: NP2 – delež prispevkov o jugoslovanski notranji politiki na drugih straneh časnika
 ZP2 – delež prispevkov o jugoslovanski zunanji politiki na drugih straneh časnika
 JP2 = (NP2 + ZP2) – delež prispevkov o jugoslovanski politiki na drugih straneh časnika

Ugotovil sem, da se skupni delež prispevkov o jugoslovanski notranji in zunanji politiki v obravnavanih obdobjih (z izjemo januarja 1935) na drugih straneh *Jutrovih* številk ni bistveno spreminjal. V času od 6. do 31. januarja 1929 je ta delež povprečno znašal 37,0 %, leta 1931 33,0 %, leta 1933 30,1 % in leta 1935 20,2 % strani.

7.1.4 Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na drugih straneh januarskih številc časnika *Jutro*

TABELA 7.4: Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na drugih straneh januarskih številc časnika *Jutro*

	6. do 31. jan 1929	Jan 1931	Jan 1933	Jan 1935
JP2	37	33	30,1	20,2
SVETP2	22,6	24,8	25,2	28,4
SKUPP2	59,6	57,8	55,3	48,6

Legenda: JP2 – delež prispevkov o jugoslovanski politiki na drugih straneh časnika
 SVETP2 – delež prispevkov o svetovni politiki na drugih straneh časnika
 SKUPP2 = (JP2 + SVETP2) – skupni delež vseh političnih prispevkov na drugih straneh časnika

Skupni delež političnih prispevkov na drugih straneh *Jutra* se v obdobju po januarju 1929 ni bistveno spreminjal. V obdobju od 6. do 31. januarja 1929 je delež vseh političnih prispevkov povprečno znašal 59,6 % strani. V naslednjih letih je ta delež postopoma rahlo padal, na 48,6 % strani v letu 1935.

7.1.5 Delež (v odstotkih) prispevkov o jugoslovanski notranji in zunanji politiki na prvih dveh straneh januarskih številc časnika *Jutro*

TABELA 7.5: Delež (v odstotkih) prispevkov o jugoslovanski notranji in zunanji politiki na prvih dveh straneh januarskih številc časnika *Jutro*

	6. do 31. .jan 1929	Jan 1931	Jan 1933	Jan 1935
NP1,2	47,6	25,8	30	14,8
ZP1,2	5,1	4	1,5	6,5
JP1,2	52,7	29,8	31,5	21,3

Legenda: NP1,2 – delež prispevkov o jugoslovanski notranji politiki na prvih dveh straneh časnika
 ZP1,2 – delež prispevkov o jugoslovanski zunanji politiki na prvih dveh straneh časnika
 JP1,2 = (NP1,2 + ZP1,2) – delež prispevkov o jugoslovanski politiki na prvih dveh straneh časnika

V obdobju od 6. do 31. januarja 1929 so prispevki o jugoslovanski politiki povprečno zavzemali 52,7 % prostora na prvih dveh straneh časnika. V letih 1931 in 1933 je ta delež znašal približno 30 % in januarja 1935 dobrih 20 % strani.

7.1.6 Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na prvih dveh straneh januarskih številčev časnika *Jutro*

TABELA 7.6: Delež (v odstotkih) vseh političnih prispevkov na prvih dveh straneh januarskih številčev časnika *Jutro*

	6. do 31. jan 1929	Jan 1931	Jan 1933	Jan 1935
JP1,2	52,7	29,8	31,5	21,3
SVETP1,2	24,9	38	39	52
SKUPP1,2	77,6	67,8	70,5	73,3

Legenda: JP1,2 = (NP1,2 + ZP1,2) – delež prispevkov o jugoslovanski politiki na prvih dveh straneh časnika
 SVETP1,2 – delež prispevkov o svetovni politiki na prvih dveh straneh časnika
 SKUPP1,2 = (JP1,2 + SVETP1,2) – skupni delež političnih prispevkov na prvih dveh straneh časnika

V obdobju po januarju 1929 je delež prispevkov o jugoslovanski politiki na prvih dveh straneh *Jutrovih* številčev upadel, a se je v tem obdobju vseskozi povečeval delež prispevkov o svetovnem političnem dogajanju. Skupni delež političnih prispevkov na prvih dveh straneh časnika se tako v analiziranem obdobju ni bistveno spreminjal. Politični prispevki so v obdobju od 6. do 31. januarja 1929 povprečno zavzemali 77,6 % strani, januarja 1931 67,8 %, januarja 1933 70,5 % in januarja 1935 73,3 % strani.

7. 2 PREVERJANJE HIPOTEZE 2 IN HIPOTEZE 3

7.2.1 Preverjanje hipoteze 2 in hipoteze 3 v obdobju od 6. do 31. januarja 1929

Kraljevina SHS je bila v obdobju pred uvedbo diktature v hudi krizi. Največja politična nasprotja so se kazala v odnosu med srbskimi radikali in hrvaškimi predstavniki Kmečko delavske demokracije. Kriza je vrhunec dosegla junija 1928, ko je bilo med streljanjem v parlamentu ubitih več hrvaških poslancev. Temu dogodku so, predvsem na Hrvaškem, sledile demonstracije in policijsko nasilje. Vlada srbskega radikalca V. Vukičevića je bila v začetku julija prisiljena odstopiti. Konec julija je Korošec sestavil novo vlado, a je tudi ta zadnjega dne leta 1928 zaradi nevzdržnih razmer v državi odstopila. Kralj je nato 6. 1. 1929 uvedel diktaturo, razpustil je parlament in razveljavil vidovdansko ustavo. Poudaril je, da je najvišji smoter njegovega vladanja čuvati narodno enotnost in državno celovitost. Imenoval je novo vlado, katere predsednik je postal general Živković, A. Korošec pa je bil imenovan na mesto ministra za promet. Že prvi dan diktature je kralj izdal štiri temeljne zakone, med katerimi je bil tudi poostreni zakon o tisku. Do 24. januarja so bile nato razpuščene vse politične stranke v državi.

Hipoteza 2: V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* pisalo v skladu z uradno državno politiko.

V času od 6. do 31. januarja 1929 sem našel 2 prispevka, ki govorita v prid hipotezi 2. *Jutro* je objavilo prispevek, v katerem je simpatiziralo z ukrepi novega predsednika vlade. Časnik je objavil tudi prispevek o poročilu Reuterjevega poročevalca F. Fergusona, ki je obiskal kralja Aleksandra. Opisal ga je kot zelo demokratičnega vladarja z neomajno avtoriteto med narodom. Ugotovil sem tudi, da je bil časnik zelo kritičen do politike prejšnje vlade.

Hipoteza 3: V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* še naprej kritično pisalo o Slovenski ljudski stranki.

V obdobju od 6. do 31. januarja 1929 sem našel 3 kritične prispevke o SLS. Ljudski stranki so med drugim očitali brezobzirnost, uničevanje političnih nasprotnikov in partizanski režim. V enem od teh prispevkov pa so izpostavili tudi strankine velike zasluge za slovenski narod ter omenili, da je v njej mnogo pametnih in zaslužnih mož.

Jutro je sredi meseca kritiziralo državno upravo, ki so jo v Sloveniji sestavljali predvsem simpatizerji SLS. V istem prispevku so pozitivno pisali o ukrepih novega predsednika vlade:

*/.../ Popolni polom državne uprave v gospodarskem, političnem in moralnem oziru je izvor vsega zla, ki nas je prignalo na rob propada. /.../ Res je sicer, da prošli hegemonistični partizanski režim tudi našim krajem ni prizanesel in da je zlasti v zadnjem času strankarska legitimacija bila važnejša nego vse službene ocene. /.../ General Živković je z energično gesto pokazal pot, kako naj se izvrši potrebno čiščenje upravnega aparata. /.../ Predsednik vlade je sedaj postavil pravilen princip: reducirati se imajo predvsem oni, ki nimajo predpisane strokovne izobrazbe /.../ (*Jutro* 1929a, 1).*

23. januarja je *Jutro* v prispevku *Slovenska ljudska stranka prepovedana in razpuščena zopet* »udarilo po SLS: »Je bila SLS najmočnejša slovenska politična organizacija, ki je z vsemi sredstvi svojega verskega in plemenskega obeležja in z vsemi triki moderne organizacije in demagogije držala ogromno volilcev v svojih rokah ter po prihodu do moči z brezobzirnostjo, ki je narodu povzročila mnogo občutne škode, čuvala in jačala svoje pozicije« (*Jutro* 1929b, 1). Tudi 24. januarja so v *Jutru* kritizirali SLS, a so ji pripisali tudi nesporne zasluge za narod in državo:

*/.../ Ako je z razpustom SLS zlomljena ona strahovita metoda, ki je /.../ zgradila v Sloveniji naravnost klasičen režim partizanstva, preganjanja in uničevanja političnih nasprotnikov, potem smemo reči, da bo nova doba tudi nam Slovincem prinesla znosnejše prilike. /.../ Daleč smo od tega, da v tragičnem momentu, ko je po sili zakona postalo članstvo pri SLS kaznivo dejanje, zanikamo nesporne zasluge razpuščene stranke za narod in državo. Nesporno je, da se tudi v SLS nahaja mnogo izvrstnih, pametnih in zaslužnih mož. Terorizem nekaterih voditeljev jih je držal v železnih kleščah /.../ (*Jutro* 1929c, 1).*

25. januarja so v prispevku *Kralj Aleksander o svoji veliki odločitvi* objavili poročilo Reuterjevega poročevalca F. Fergusona o obisku pri kralju Aleksandru. Del poročila se glasi: »V Evropi danes ni kronane glave, ki bi bila svojemu narodu bližja, kakor je

jugoslovenski kralj Aleksander. /.../ Kralj je zelo demokratičen in se šeta med svojim narodom sam. /.../ Noben kralj, noben diktator današnje dobe ne razpolaga z večjo in manj osporeno avtoriteto« (*Jutro* 1929č, 1).

Devetindvajsetega januarja je *Jutro* zapisalo: »Naše nesrečne politične in parlamentarne prilike so že poskrbele, da sta indolenca in nesposobnost vlade ali pa Narodne skupščine skoraj vsako stvar upropastili« (*Jutro* 1929d, 1).

Časnik v obdobju od 6. do 31. januarja 1929 ni kritiziral le SLS in njenega voditelja ter predsednika bivše vlade A. Korošca, temveč celotno prejšnjo vlado. Poleg SLS in Korošca sta bila najbolj »na udaru« stranka srbskih radikalcev in njen voditelj V. Vukičević, ki so jima očitali predvsem hegemonistično vodenje države. *Jutro* je bilo kritično tudi do italijanskega fašističnega režima in njegovega odnosa do jugoslovanske manjšine. Fašistom so očitali brezobzirnost, nasilje in nespoštovanje osnovnih človekovih pravic. *Jutro* je objavljalo kraljeve razglase, nove zakone in poročila s političnih sestankov, a je v teh prispevkih večinoma ostajalo nepristransko. Med svetovnimi političnimi temami so v *Jutru* največ pozornosti namenili Kellogovemu paktu in reparacijskemu vprašanju.

7.2.2 Preverjanje hipoteze 2 in hipoteze 3 v januarju 1931

V obdobju od leta 1929 do začetka leta 1931 so »velikosrbski« politiki še utrdili svoj hegemonistični položaj. Propagirali so predvsem ideje o jugoslovanskem narodnem unitarizmu in državnem centralizmu. Oktobra je bila Kraljevina SHS preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo, tako je bil storjen še en velik korak naprej pri generiranju enega samega, »jugoslovanskega« naroda. Oblast je konec leta 1929 obrnila hrbet SLS, ki je prvi večji udarec doživela 5. decembra. Takrat je bil ustanovljen Sokol Kraljevine Jugoslavije, katoliški Orel pa je bil razpuščen. Konec septembra 1930 je A. Korošec izstopil iz vlade. Gospodarske razmere so bile v tem obdobju še vedno zelo slabe, industrija je vse bolj omejevala proizvodnjo (v najtežjem položaju je bila premogovniška industrija), drastično se je zmanjšal izvoz, v nekaterih delih države so ljudje stradali.

Hipoteza 2: V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* pisalo v skladu z uradno državno politiko.

V januarjskih številkah leta 1931 sem našel kar 16 prispevkov, ki govorijo v prid hipotezi 2. Štirje prispevki so avtorsko delo *Jutrovih* piscev, v ostalih 12 pa so objavljali govore jugoslovanskih politikov in novice iz drugih časopisov. V teh prispevkih je *Jutro* goreče podpiralo idejo o narodni in državni enotnosti, poudarjalo je potrebo po nadaljnji notranji konsolidaciji Jugoslavije, »opevalo« kralja in njegove ukrepe ter objavljalo prispevke, ki so pričali o ljubezni »jugoslovanskega naroda« do svojega vladarja.

Hipoteza 3: V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* še naprej kritično pisalo o Slovenski ljudski stranki.

V januarju 1931 sem našel le 2 prispevka, v katerih je časnik posredno napadel stare nasprotnike, pripadnike bivše SLS. Usmerjena sta bila zoper pisanje *Slovenca*, predvsem zoper avtorja članka *Svobodna nadutost*. Glasilu ljudske stranke so očitali širjenje neresnic, klevetanje, neokusno pisanje in idejno nestrpnost.

Prvega dne leta 1931 je *Jutro* nadaljevalo s podporo uradni državni politiki. Časnik je v prispevku *Novoletni pozdrav bana dr. Marušiča* objavil govor bana Dravske banovine:

*/.../ Ob zatonu starega leta, ko se posebno jasno vidi kako silno je napredovala v preteklem letu konsolidacija naše mlade in lepe Jugoslavije, vstaja v srcih Jugoslovenov samo ena želja, da bi v novem letu ta konsolidacija še bolj napredovala in da bi bilo novo leto pravo leto preporoda vse Jugoslavije in vsega njenega prebivalstva. /.../ Je naš vladar s svojim globoko poudarjenim in patriotično pogumnim državniškim aktom z dne 6. januarja omogočil vsem nam, da rešeni sporov preteklosti, posvetimo vse sile očetnjavi, sebi in svojim potomcem v prid, našemu rodu pa v čast in slavo. /.../ Živel kralj Aleksander! Živel njegov vzvišeni vladarski dom! Živel jugoslovenski narod, zedinjen in neomahljiv v svoji volji po napredku! /.../ (*Jutro* 1931a, 1).*

6. januarja, ob drugi obletnici uvedbe kraljeve diktature, je *Jutro* s prispevkom *Dve leti dela za preporod Jugoslavije* nadaljevalo v podobnem slogu: »Ogromna večina naroda stoji danes s kraljevo politiko in geslo »kralj in narod!« je dobilo svojo pravo vsebino...

Jugoslavija se dviga, njene sile rastejo, jugoslovanski narod s svežim optimizmom gleda v svojo bodočnost. /.../ V Dravski banovini se prilike razvijajo normalno« (*Jutro* 1931b, 1–2).

8. januarja je *Jutro* kritiziralo tradicionalnega »nasprotnika«, glasilo slovenskih katolikov, *Slovenec*. 8. januarja so v prispevku *Obsodba zelotizma* zapisali:

*/.../ Stari top iz Kopitarjeve ulice je zopet bruhal ogenj in žveplo na liberalce...Pobožična kanonada na slovenske liberalce spremlja stara lajna že do odvratnosti premetih gesel, neresnic, klevet in sramotenj. /.../ Vsekakor je značilno, da se je zoper skrajno neokusno pisanje dvignil glas lastnih Slovenčevih vrst. /.../ Ta novi izbruh /.../ je znova pokazal, da je idejna strpnost – z nekaterimi izjemami – samo bolj ali manj prikrita laž /.../ (*Jutro* 1931c, 2).*

10. januarja so v prispevku *Epilog »kulturni borbi«* komentirali dopis skupine slovenskih književnikov, ki so obsodili prispevek v časniku *Slovenec*: »*Jutro* je /.../ samo reagiralo na sramotilni, nekulturni napad Slovenčevega člankarja. /.../ Identifikacije slovenskega kulturnega življenja s takim katoličanstvom, kakor ga je v svojih člankih izrazil po vsebini in po nestrpnem tonu pisec *Svobodne nadutosti*, ne bo moglo nikdar priznati« (*Jutro* 1931č, 2).

21. januarja je časnik v prispevku *Sestanek banskega sveta* zopet objavil govor bana Marušiča, ki je med drugim povedal:

*/.../ Moramo vložiti svoje moči vsi brez razlike /.../, da se čimprej dogradi in konsolidira naša lepa, ujedinjena država Jugoslavija. /.../ S takim delom pa se tudi najbolje zahvalimo Nj. Vel. kralju za njegov modri in rodoljubni akt od 6. januarja 1929. /.../ Že morejo biti vsakomur jasne blagodejne posledice novih metod in novih potov, katera je inavguriral januarski manifest. /.../ Razdori in prepiri, ki so vezali dober del narodne energije in ki so nanесли tolike škode naši mladi državi, so prenehali /.../ (*Jutro* 1931d, 1–2).*

Slovenski politik in *Jutrov* pisec A. Kramer je 25. januarja v prispevku *Beseda v slovo* zapisal:

/.../ Vsi ljudje, ki razumejo historično nalogo današnje generacije, morajo združiti svoje sile za doseg največjega cilja; izvojevati našemu narodu zadovoljstvo, red in mir, notranji in zunanji. /.../ Vloga nas Slovencev v veliki jugoslovenski družini je za vso bodočnost odvisna od tega, koliko pozitivnega bomo mogli dati za jugoslovensko obnovo. /.../ Politiko jugoslovenske koncentracije bo tudi »Jutro« na vso moč podpiralo, kakor že doslej /.../ (Kramer 1931, 2).

Jutro je 27. januarja, ob kraljevem obisku v Zagrebu, objavilo prispevek *Kralj in kraljica med narodom*:

*Sprejem je bil veličasten, navdušen in spontan. Iz množic ljudstva so vstajali valovi navdušenja srca in duše naroda. Človek si ne more predstavljati ničesar pristrčnejšega, ničesar svečanejšega, ničesar veličastnejšega. Sredi ljubezni naroda in njegove pažnje sta suverena stopila med prebivalstvo, tako med kraljem, kraljico in narodom ni bilo posredovalca. Hrvatski narod je vedno kazal toliko vere in ljubezni do vzvišenega kralja in njegove dinastije, da o tem nikdar ni bil mogoč dvom /.../ (*Jutro* 1931e, 1).*

24. januarja je *Jutro* objavilo izjavo ministrskega predsednika generala Živkovića. V izjavi je obsodil domače izdajalce (hrvaške imigrante) in tuje časopise, ki so pisali o slabem gospodarskem in političnem stanju v državi. Časnik je v prispevku *Prepovedan film* izrazil nasprotovanje nemški (in avstrijski) nacionalistični politiki. Nemško mladino je obtožil, da si želi nove vojne, nemški nacionalizem pa, da si želi zagospodariti dobršnemu delu sveta. V prispevku je bilo zapisano tudi, da je bil nemški imperializem glavni krivec za prvo svetovno vojno. *Jutro* je tudi v začetku leta 1931 objavljalo kraljeve razglase, zakone in poročila s političnih sestankov, a je v njih večinoma ostajalo nepristransko. Med svetovnimi političnimi temami so v časniku največ prostora namenili evropski razorožitveni konferenci ter nemški in italijanski zunanji politiki.

7.2.3 Preverjanje hipoteze 2 in hipoteze 3 v januarju 1933

V letih 1931 in 1932 je bilo politično življenje v kraljevini še vedno precej živahno. Oblast in opozicija sta nadaljevali z medsebojnim obtoževanjem. Septembra 1931 je kralj izdal oktroirano ustavo, ki je poudarjala narodno in državno enotnost. V Sloveniji se je nadaljeval boj med liberalci, ki so bili sedaj v vladi, in SLS, ki je bila v tem času potisnjena v opozicijo. Slednji so v drugi polovici leta 1932 prešli v ofenzivo, decembra pa so po vzoru zagrebških punktacij izdali ljubljanske punktacije. V njih so zahtevali federativno reorganizacijo države in avtonomijo Slovenije. Podobne zahteve so nato izrazili Srbska republikanska stranka, Jugoslovanska muslimanska organizacija in črnogorski federalisti. Oblast je v začetku leta 1933 ostro napadla »punktaše«. Poleg politične krize je bila v kraljevini v začetku leta 1933 še vedno prisotna tudi gospodarska kriza, ki je bila vzrok vse večjega nezadovoljstva med prebivalstvom.

Hipoteza 2: V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* pisalo v skladu z uradno državno politiko.

V januarju 1933 sem našel 11 prispevkov, ki govorijo v prid hipotezi 2. Štirje prispevki so avtorsko delo *Jutrovih* piscev, v ostalih sedmih pa so objavljali govore jugoslovanskih in tujih politikov ter novice iz drugih domačih časopisov. Časnik je tudi v tem obdobju zagovarjal idejo o državni in narodni enotnosti, zavzemal se je za državni centralizem ter poudarjal uspehe šestojanuarskega režima. *Jutro* je pozitivno opisovalo kralja Aleksandra in kraljevo vlado. Časnik se je zavzemal za ohranitev monarhije Karadorđević in konsolidacijo Jugoslavije.

Hipoteza 3: V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* še naprej kritično pisalo o Slovenski ljudski stranki.

V januarju 1933 sem našel kar 21 kritičnih prispevkov o SLS in njenih voditeljih. 7 prispevkov je avtorsko delo *Jutrovih* piscev, v preostalih 14 pa so predvsem objavljali govore slovenskih politikov in prispevke iz drugih jugoslovanskih časopisov. *Jutro* je v tem času svojo kritiko usmerilo predvsem zoper ljubljanske punktacije, avtonomistično izjavo SLS. Avtorje izjave so med drugim označili za: »sovražnike države in naroda ter kuharje peklenskih zelišč«, o ljubljanskih punktacijah pa so zapisali, da so »separatističen, blazen predlog«. V enem od teh prispevkov so bile

omenjene tudi pretekle zasluge A. Korošca pri uveljavljanju ideje o narodni in državni enotnosti.

Jutro je ob četrti obletnici šestojanuarskega režima objavilo prispevek *Šesti januar*, v katerem so med drugim zapisali:

*/.../ Se nam zdi nepotrebno, na novo naštevati uspehe šestojanuarskega režima, na čelu jim pomirjenje političnih strasti in gigantsko delo na izenačenju zakonodaje. /.../ Poprej že marsikje omajana vera v lepšo bodočnost Jugoslavije je vzknila z novo močjo in tako postala dragocena opora onim, ki so vodili državni brod. /.../ Veliki šestojanuarski duh, ki zahteva od vseh, da imajo vedno in povsod pred očmi državno in narodno celoto, se mora širiti /.../ (*Jutro* 1933a, 1).*

Pri pregledovanju januarskih številčk leta 1933 sem ugotovil, da se je v *Jutru* zopet močno povečalo število kritičnih prispevkov. Kritike ljubljanskih punktacij, A. Korošca in SLS so bile zares številčne. 8. januarja je časnik v prispevku *Slovenci ogorčeno zavračajo in ostro obsojajo politiko razdiranja* poročal o zborovanju slovenskih županov:

*/.../ Gre za nekake »ljubljske punktacije« po vzoru zagrebške resolucije. /.../ Razumljivo je, da so te ugotovitve izzvale med zborovalci vihar ogorčenja, saj se vsi trezni Slovenci zavedajo, da bi povratak v leto zmed in kaosa 1918 lahko pomenil konec naše politične in narodne svobode. /.../ Današnji zbor županov pa je pokazal, da slovenski narod nima ničesar skupnega s temi stremljenji, marveč da jih iz vse duše obsoja in zavrača /.../ (*Jutro* 1933b, 1).*

Podobni prispevki so sledili tudi v naslednjih dneh. Enajstega januarja so v prispevku *Nihče se ne sme igrati z življenjskimi narodnimi interesi* zapisali:

/.../ Neverjetno se zdi, da se more najti misleč Slovenec, ki se pridružuje tako blaznemu predlogu in ga postavlja tudi sam. /.../ A tudi z ozkega samoslovenskega stališča gledana, se zahteva po zopetni sprožitvi jugoslovenske državne skupnosti ne da drugače označiti, kakor za narodni greh in zločin. Saj

za Slovence ni narodne svobode, ni politične samostojnosti drugje kakor v Jugoslaviji. Kdor bi hotel drugače, je norec ali pa zločinec, vsekakor pa največji škodljivec slovenstva. /.../ Slovensko ljudstvo je že davno dr. Korošču in njegovemu krogu odvzelo pravico, da govorita v imenu večine Slovencev /.../ (Jutro 1933c, 1).

Naslednji dan je *Jutro* v prispevku *Punktaši in njihovi predlogi* zopet kritiziralo Antona Korošca:

/.../ V vladi 6. januarja zopet najdemo dr. Korošca in slika ga nam kaže na odličnem mestu tik poleg generala g. Živkovića. Kmalu nato pa se modri državnik zopet pojavi v vrstah nasprotnikov režima in postane njegov sovražnik ravno v dobi, ko je nastopila postopna mirna likvidacija diktature, v kateri je še nedavno vneto sodeloval. /.../ Dr. Korošec in njegov krog se pridružita vsakemu pokretu in vsaki politiki, toda njuno delo nikjer nima uspeha /.../ (Jutro 1933č, 1).

14. januarja so v prispevku *Narodna in patriotična akcija ljubljanskih nepolitičnih organizacij* objavili tudi govor senatorja Gregorina: »Je dolžnost vseh patriotičnih Slovencev /.../, da pred vsem, domačim in zunanjim svetom manifestantno izjavijo, da ne bodo nikdar dopustili, da bi kdorkoli rušil temelje naše države ter da nič ne mora omajati naše zvestobe do vladarske hiše in njenega viteškega predstavnika kralja Aleksandra I., ki naj nam ga Bog ohrani do skrajnih mej človeškega življenja!« (*Jutro* 1933d, 2).

20. januarja je časnik v prispevku *Ljubljana je sodila in obsodila* poročal o ogorčenju Slovencev nad punktacijami in napadanjem sokolstva ter o vdanosti kralju in domovini:

/.../ Naša mesta, naše občine, vse naše narodne edinice z glasnimi protesti tolmačijo, da zavedno slovensko ljudstvo najodločneje odklanja sleherne punktacije in nedopustno napadanje na sokolsko vzgojo./.../ Je vsa ta ogromna množica jedva čakala priložnosti, da enodušno izrazi svoja pritrjevanja in z ostrimi vzkliki da duška svojemu ogorčenju nad punktaši in drugimi takimi

gospodi. Ob vsaki priliki pa je gromko izražala tudi svojo vdanost našemu vladarju in naši Jugoslaviji /.../ (Jutro 1933e, 1).

Tudi ob koncu meseca se ogorčenje nad punktacijami ni poleglo. 28. januarja so v prispevku *Nauk iz brnskega dogodka* zapisali: »Separatistične punktacije so hujši greh nad narodom in državo, kakor brnski oporečni prevratni poskus. Toda v »nesvobodni« Jugoslaviji je toliko svobode, da so kuharji raznih peklenskih zelišč mogli do danes mirno kuriti pod svojimi lonci« (*Jutro* 1933f, 1).

Januarja 1933 so v *Jutru* pisali o težkem gospodarskem položaju v državi in objavili prispevek, v katerem so bili opisani uspehi in pomankljivosti jugoslovanskega šolstva. 3. januarja so pisali o Hitlerjevih političnih uspehih. V nadaljevanju prispevka so opozorili, da je Hitlerjeva politika potencialna grožnja evropskemu miru. Drugo nevarnost, ki je pretila Evropi, so *Jutrovi* pisci videli v italijanskem fašizmu, o katerem so pisali 5. in 6. januarja. V drugi polovici meseca so objavili tudi prispevek o Stalinovem nasilju nad drugače mislečimi in prispevek, v katerem so izrazili razočaranje nad dejstvom, da Društvo narodov ne more rešiti niti največjih svetovnih problemov, a so hkrati izrazili potrebo po močni in pravični mednarodni organizaciji.

7.2.4 Preverjanje hipoteze 2 in hipoteze 3 v januarju 1935

Obdobje med letoma 1933 in 1935 je bilo znova zaznamovano predvsem z medsebojnim obtoževanjem oblasti in opozicije ter menjavanjem vlad. Julija 1933 se je državna stranka JRKD, ki je imela absolutno oblast v državi, preimenovala v JNS. Opozicija je novi državni stranki očitala predvsem favoriziranje tujih podjetij, žandarsko nasilje in nerešeno hrvaško vprašanje. 9. oktobra 1934 je Jugoslavijo doletela nova nesreča. V Marsseillu je bil ubit kralj Aleksander, oblast pa so prevzeli kraljevi namestniki. 20. decembra 1934 je bila zopet imenovana nova vlada. Predsednik vlade je znova postal politik iz vrst JNS. Na mesto prvega moža v državi je bil tokrat imenovan B. Jevtić. Ta je med drugim obljubil izpolnjevanje ustave iz leta 1931, dekoncentracijo oblasti in sklenitev konkordata z Vatikanom.

Hipoteza 2: V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* pisalo v skladu z uradno državno politiko.

V januarskih številkah leta 1935 sem našel 6 prispevkov, ki govorijo v prid hipotezi 2. V *Jutru* so med drugim zapisali, da časnik »neomajno stoji na jugoslovenski liniji«, poudarili so tudi potrebo po enakopravnosti med Srbi, Hrvati in Slovenci. Pisali so o veliki, enotni državni stranki JNS in omenili, da so v njej zbrani »najodličnejši in najvztrajnejši delavci«. *Jutro* je objavljalo tudi prispevke, v katerih je opisovalo navdušenje, ki ga je v parlamentu in senatu izzvala vladna deklaracija. V enem od prispevkov so zopet izrazili občudovanje do pokojnega kralja Aleksandra. Takšnih in podobnih prispevkov je bilo januarja leta 1935 precej manj kot v letih 1931 in 1933, bili so tudi manj goreči in veliko bolj posredni. *Jutrovi* pisci so v teh prispevkih bolj pritrjevali političnim akterjem, kot izražali svoja lastna stališča.

Hipoteza 3: V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* še naprej kritično pisalo o Slovenski ljudski stranki.

V obdobju od 1. do 31. januarja 1935 je časnik le v 3 daljših prispevkih kritiziral bivšo SLS in njene voditelje, ki so v teh prispevkih med drugim opisani kot »agenti protijugoslovanske misli, zastopniki starega partizanstva« in »ošabni rešitelji ogroženega slovenstva«.

1. januarja so v prispevku z naslovom *Ob vstopu v novo leto* zapisali: »Neomajno stoji *Jutro* na jugoslovenski liniji. Ponosno je na to in s tem večjim prezirom sme od sebe odbijati insinuacije, da ne vodi dovolj brige za slovenske zadeve. Ni slovenskega vprašanja, kateremu bi *Jutro* ne posvečalo ljubezni polne pozornosti« (*Jutro* 1935a, 1).

4. januarja so v prispevku *Deklaracija vlade gosp. Bogoljuba Jevtića* pozdravili deklaracijo vlade:

/.../ Današnja slovesna izjava novega ministrskega predsednika o politiki, ki jo hoče voditi s svojo vlado, je izzvala v narodni skupščini in senatu navdušeno odobravanje in bo preko Narodnega predstavništva v vsem narodu dvignila voljo za nadaljevanje dela v službi prave nacionalne konsolidacije naše države. /.../ Predsednik vlade je upravičeno pozval vse ljudi dobre volje na sodelovanje pri velikem konsolidacijskem delu brez ozira na bivšo strankarsko pripadnost.

/.../ Z zadovoljstvom bodo nacionalni krogi pozdravili tudi odločnost, s katero se vlada priznava k sokolski ideji. /.../ Enodušno je Narodno predstavništvo sprejelo tudi lepe besede predsednika vlade o dolžnosti naroda in države, storiti vse, da se do popolnosti razvije naša junaška vojska, ki je najboljši čuvar miru in polne sigurnosti naše domovine /.../ (Jutro 1935b, 1).

Jutro je v prispevku »Slovenčeva« dognanja o Jevtičevi vladi z zadovoljstvom pisalo o pozitivnih odzivih tujega tiska na vladno deklaracijo. V istem prispevku časnik kritizira politiko SLS:

/.../ Deklaracija vlade, ki jo je prečital v četrtek popoldne pred narodnim predstavništvom predsednik g. Bogoljub Jevtič je izzvala živahne komentarje ne le samo v domačem nego tudi v inozemskem tisku. Z zadovoljstvom moremo trditi, da jo je sprejel inozemski tisk kot dokaz, da bo Jugoslavija tudi v bodoče hodila neomajno po potih, ki jih je začrtal v svoji državniški modrosti in dalekovidnosti njen največji sin in najboljši poznavalec psihe jugoslovenskega človeka, pokojni kralj Uedinitelj /.../ S posebnim zadovoljstvom podčrtava »Slovenec« izjavo vlade, da mora zakonitost postati ena izmed glavnih vrlin naše notranje politike. /.../ Ko se spominjamo, kako je gospoda, ki tako piše, svoj čas vršila »strogo zakonitost« pri izvrševanju javnih poslov v znamenju devize »Mi in samo mi« in kako je bila ravno ona tista, ki je znala na naravnost klasičen in do danes še od nikogar niti zdaleka dosežen način izvrševati zakone tako, da so imeli od njih samo dobro prijatelji in pristaši, nasprotniki pa samo škodo, se nam take tirade upravičeno zdi licemerstvo /.../ (Jutro 1935c, 2).

20. januarja je časnik v prispevku z naslovom *Po vložitvi kandidatnih list* komentiral objavo kandidatnih list za parlamentarne volitve:

/.../ Objava liste je bila v vseh nacionalnih krogih sprejeta z zadovoljstvom, saj predstavlja izraz odločne volje, da nacionalna fronta tudi v bodoče vodi borbo za našo sveto narodno stvar. V osebah kandidatov so prišle do zadovoljivega izraza tendence, ki se povsem naravno pojavljajo v tako veliki organizaciji, kakršna je JNS. Stranka je dala izraza svoji enotnosti s tem, da je tri od svojih najodličnejših politikov v Dravski banovini postavila za kandidate: oba člana

svojega predsedstva in svoja narodna poslanca dr. Kramerja in Ivana Puclja ter poleg njih slovenskega člana kraljevske vlade dr. Marušiča. /.../ Razdvojenost, ki se je pokazala glede kandidatur na banovinski konferenci stranke, kjer je sporazumna lista ostala v navidezni, čeprav neznatni manjšini, je marsikaterega vnetega narodnega delavca globoko razočarala. /.../ Že je klerikalno glasilo pričelo pisati članke o razkolu v JNS. Že so dvigali znani agenti protijugoslovenske misli svoje glave. In na brzo roko so zastopniki starega partizanstva pričeli sestavljati svojo listo. /.../ Kot druga kandidatna lista je bila vložena lista treh bivših poslancev klerikalne stranke, g. Žebota in prijateljev. /.../ Gospod Žebot igra tako rekoč že nekaj časa prislovično lastovico. /.../ Navzlic Žebotovi listi bodo vodilne osebnosti igrale svojo staro igro naprej, prav po preizkušenem receptu neiskrenosti, ki ga tako dobro poznamo iz preteklih let /.../ (Jutro 1935č, 1).

25. januarja so v prispevku Občni zbori občinskih organizacij JNS poročali o dveh shodih slovenskih pristašev JNS:

/.../ So znani nergači govorili o reševanju JNS, ki baje »poka« na vseh koncih in krajih, zlasti še tu v našem obmejnem kraju. Toda to veselje nad »pokanjem« v JNS je bilo zelo kratko. To sta zlasti pokazala dva krasno uspela shoda, ki sta bila v nedeljo v Črni in v Mežici. /.../ Zbora v Črni in Mežici sta pokazale dvoje: prvič, da so v vrstah JNS najuglednejši in najvztrajnejši kulturni, gospodarski in nacionalni delavci vsega sreza, drugič pa, da se je ljudstvo že ustalilo, ter da zna ločiti zrno od plevela /.../ (Jutro 1935d, 2).

V prispevku *Rektorske volitve in naša javnost* se je *Jutro* zopet zavzelo za državno celovitost in narodno enakopravnost:

/.../ Že vidimo posmeh ošabnih rešiteljev »ogroženega slovenstva«. /.../ Jugoslovenska domovina je prav taka realnost, kakor je realnost jugoslovenska država. In v tej skupni domovini hočemo, da se ne delajo razlike med Srbi, Hrvati in Slovenci, zahtevamo da smo vsi enakopravni in da vse dobrine služijo skupnemu blagru. /.../ Toda sel naših kulturnih delavcev vztrajno dokazuje, da se čuti ogroženega od Srbov in Hrvatov, in ljubosumno varuje manjvrednostni

kompleks slovenskega slabiča, ki se neprestano kakor vrabec med kurami trese za svojo pravico do grižljaja (Jutro 1935e, 1).

Jutro je 1. januarja 1935 objavilo prispevek o socialni in gospodarski krizi v državi. V tem prispevku so med drugim zapisali, da narodni optimizem in vera v srečnejšo prihodnost nista omajana. 5. in 8. januarja so pohvalili delo Cirilmetodove družbe, ki je imela velik pomen za ohranitev in utrditev slovenske zavesti ob ogroženih mejah. V dveh prispevkih so pisali tudi o moči in nepopustljivosti Male antante, 20. januarja pa so kritizirali odnos avstrijskih oblasti do »jugoslovanske« narodne manjšine. *Jutro* je v tem obdobju zopet opozorilo na pomanjkljivosti Društva narodov in na nepravičen odnos velesil do malih držav, poudarjalo pa je tudi potrebo po mirnem reševanju mednarodnih konfliktov. Časnik je objavljaj prispevke, v katerih je opozoril na teror Hitlerjevih privržencev nad drugače mislečimi, obsojal je tudi nasilje ruskih oblasti nad političnimi nasprotniki in ekspanzivno italijansko politiko.

8 SKLEPNE UGOTOVITVE

6. januarja 1929 je bila v Kraljevini SHS uvedena kraljeva diktatura. Kralj Aleksander je s posebnim zakonom postal nosilec absolutne oblasti v državi: zakonodajne, izvršne in sodne. Prepovedane so bile vse politične stranke, njihova glasila in društva, sprejetih je bilo nekaj novih zakonov, ki so služili predvsem zaščiti državne oblasti. Med novimi zakoni je bil sprejet tudi poostren zakon o tisku, uvedena je bila predhodna cenzura (Amon 1996, 123). V diplomskem delu sem raziskoval, kako se je *Jutro*, osrednji časnik slovenskega liberalnega tabora, prilagodilo novonastalim razmeram po uvedbi šestojanuarske diktature.

Moja prva naloga v analitičnem delu je bila preveriti hipotezo, ki se glasi: **V obdobju po 6. januarju 1929 na prvih dveh straneh *Jutra* niso več prevladovali prispevki o notranji in zunanji politiki jugoslovanske kraljevine.** Z analizo prvih dveh strani časnika sem potrdil, da sta bili ti dve strani tudi v obdobju po uvedbi diktature namenjeni predvsem političnim prispevkom. Politični prispevki so tako v obdobju od 6. do 31. januarja 1929 povprečno zavzemali 77,6 %, januarja 1931 67,8 %, januarja 1933 70,5 % in januarja 1935 73,3 % prostora na prvih dveh straneh *Jutra*. Ugotovil sem, da je delež prispevkov o jugoslovanski politiki na prvih dveh straneh *Jutra* v obdobju med 6. in 31. januarjem 1929, kljub novemu zakonu o tisku, še vedno znašal 52,7 % strani. V naslednjih letih so pri *Jutru* jugoslovanski politiki namenili občutno manj prostora. Januarja 1931 je delež prispevkov o politiki jugoslovanske kraljevine na prvih dveh straneh znašal 29,8 %, januarja 1933 31,5 % in januarja 1935 le še 21,3 % strani. Hipotezo 1 moram torej zavrniti, saj so v obdobju med 6. in 31. januarjem 1929 na prvih dveh straneh *Jutra* še vedno prevladovali prispevki o notranji in zunanji politiki jugoslovanske kraljevine. Menim, da je državna oblast potrebovala nekaj časa za vpeljavo učinkovitega sistema nadzora in sankcioniranja »neposlušnih« listov. V prvih dneh po uvedbi diktature so lahko tiskani mediji še naprej opisovali domače politično dogajanje brez strahu pred ostrimi sankcijami oblasti.

Naslednja naloga je bila preveriti hipotezo: **V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* pisalo v skladu z uradno državno politiko.** To hipotezo potrjujem, saj je časnik v celotnem analiziranem obdobju podpiral »šestojanuarski režim«. Vseskozi se je po

vzoru državne oblasti zavzemal za državno celovitost in narodno enotnost. Pri *Jutru* so le v enotni jugoslovanski državi videli rešitev slovenskega vprašanja, podpirali so širitev »šestojanuarskega duha« ter se zavzemali za enakopravnost »treh delov naroda«. Prispevki v *Jutru* so povečevali kralja Aleksandra in njegove ukrepe ter izražali podporo aktualnemu režimu. Kralja so poimenovali kar »Veliki Zedinitelj«, pisali so o njegovem »genialnem političnem konceptu« in »patriotično pogumnem državniškem aktu z dne 6. januarja«. Prispevki v podporo državni oblasti so bili najbolj številni in goreči takrat, ko so imeli slovenski liberalci svoje predstavnike v vladi. V obdobju, ko je bil liberalni tabor v opoziciji, je bilo takšnih prispevkov veliko manj. Omeniti moram, da je časnik v prvih dneh po uvedbi diktature še vedno ostro kritiziral prejšnjo vladno koalicijo, predvsem slovenski katoliški tabor in srbske radikalce.

Zadnja od hipotez, ki sem jih obravnaval se glasi: **V obdobju po 6. januarju 1929 je *Jutro* še naprej kritično pisalo o Slovenski ljudski stranki.** Tudi to hipotezo lahko obdržim, saj je časnik v obdobju po uvedbi kraljeve diktature, kljub prisilni depolitizaciji tiska, ohranil kritičen odnos do SLS. Med drugim so ji očitali brezobzirnost, uničevanje političnih nasprotnikov, širjenje neresnic in idejno nestrpnost. Prispevki so bili najbolj številni in ostri v začetku leta 1933, ko so se pri *Jutru* odzvali na avtonomistično izjavo katoliškega tabora – ljubljanske punktacije. Deklaracijo so proglasili za »separatističen in blazen predlog«, njene avtorje pa za »sovražnike države in naroda ter kuharje peklenskih zelišč«. V tem obdobju so bili liberalci v vladi, zato so lahko neusmiljeno obračunavali z opozicijskim katoliškim taborom.

V *Jutru* sta bili prvi dve strani pred uvedbo diktature namenjeni političnim prispevkom, prevladovali so prispevki o domačem političnem dogajanju. V obdobju med 6. in 31. januarjem 1929 je bilo notranji in zunanji politiki Kraljevine SHS še vedno namenjena dobra polovica prostora na prvih dveh straneh časnika, v naslednjih letih pa se je ta delež občutno zmanjšal. Preden sem se lotil analize *Jutrovih* številčk sem menil, da so domače politične vsebine nadomestili z informativno-razvedrilnimi vsebinami, a sem ugotovil, da so prispevke o domačem političnem dogajanju nadomestile predvsem politične novice iz Evrope in ostalega sveta. Ugotovil sem tudi, da je časnik v obravnavanem obdobju postal pravo »trobilo« vladajočega režima. Prispevki o kralju, njegovih ukrepih in aktualnih vladah so bili praviloma polni hvale in podpore, medtem ko je bila kritika državne oblasti skoraj neobstoječa. V kritičnih prispevkih je časnik

obračunaval predvsem s katoliškim taborom. V obdobjih, ko je imela SLS svoje predstavnike v vladi, je bila kritika največkrat objavljena med vrsticami. Prepovedane politične novice so objavljali pod nevtralnimi naslovi ter uporabljali dvoumen jezik in karikature. V obdobjih, ko je bil na oblasti liberalni tabor, je bila kritika katoliškega tabora veliko bolj odkrita in neposredna.

9 LITERATURA

Amon, Smilja. 1996. *Tisk in politika v Jugoslaviji 1918–1941*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Bücher, Karl. 1893/2001. Začetki novinarstva. V *Komunikološka hrestomatija 1: Začetki komunikologije v Evropi in ZDA*, ur. Slavko Splichal, 67–82. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Javornik, Marjan, Dušan Voglar in Alenka Dermastia, ur. 1990. *Enciklopedija Slovenije* 4. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga.

--- 1992. *Enciklopedija Slovenije*. 6. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Jesenko, Janez. 1884/2001. Novinarstvo in naši časniki. V *Komunikološka hrestomatija 1: Začetki komunikologije v Evropi in ZDA*, ur. Slavko Splichal, 19–28. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Jutro. 1929a. Naslovnica, 1 (15. januar).

--- 1929b. Slovenska ljudska stranka prepovedana in razpuščena, (23. januar).

--- 1929c. Naslovnica, 1 (24. januar).

--- 1929č. Kralj Aleksander o svoji veliki odločitvi, (25. januar).

--- 1929d. Naslovnica, 1 (29. januar).

Jutro. 1931a. Novoletni pozdrav bana dr. Marušiča, (1. januar).

--- 1931b. Dve leti dela za preporod Jugoslavije, (6. januar).

--- 1931c. Obsodba Zelotizma, (8. januar).

--- 1931č. Epilog »kulturni borbi«, (10. januar).

--- 1931d. Sestanek banskega sveta, (21. januar).

--- 1931e. Kralj in kraljica med narodom, (27. januar).

Jutro. 1933a. Šesti januar, (6. januar).

--- 1933b. Slovenci ogorčeno zavračajo in ostro obsojajo politiko razdiranja, (8. januar).

--- 1933c. Nihče se ne sme igrati z življenjskimi narodnimi interesi, (11. januar).

--- 1933č. Punktaši in njihov predlog, (12. januar).

--- 1933d. Narodna in patriotična akcija ljubljanskih nepolitičnih organizacij, (14. januar).

--- 1933e. Ljubljana je sodila in obsodila, (20. januar).

--- 1933f. Nauk iz brnskega dogodka, (28. januar).

Jutro. 1935a. Ob vstopu v novo leto, (1. januar).

--- 1935b. Deklaracija vlada gosp. Bogoljuba Jevtića, (4. januar).

--- 1935c. »Slovenčeva« dognanja o Jevtićeви vladi, (6. januar).

--- 1935č. Po vložitvi kandidatnih list, (20. januar).

--- 1935d. Občni zbori občinskih organizacij JNS, (25. januar).

--- 1935e. Rektorske volitve in naša javnost, (26. januar).

Kramer, Albert. 1931. Beseda v slovo. *Jutro*, (25. januar).

Merljak Zdovc, Sonja. 2007. *Preteklost je prolog: pregled zgodovine novinarstva pri nas in po svetu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Mikuž, Metod. 1965. *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Mikuž, Metod. 1979. 1921–1929. V *Zgodovina Slovencev*, ur. Meta Sluga, 631–654. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Nećak, Dušan in Božo Repe. 2003. *Oris sodobne obče in slovenske zgodovine*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino filozofske fakultete.

Perovšek, Jurij. 1997. Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih. V *Slovenska trideseta leta – Simpozij 1995*, ur. Peter Vodopivec in Jože Mahnič, 18–26. Ljubljana: Slovenska matica.

Prunk, Janko. 1998. *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.

Schäffle, Albert. 1881/2001. Javnost, publika, javno mnenje in dnevni tisk. V *Komunikološka hrestomatija 1: Začetki komunikologije v Evropi in ZDA*, ur. Slavko Splichal, 49–66. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Sluga, Meta, ur. 1979. *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Splichal, Slavko, ur. 1999. *Komunikološka hrestomatija 2: Razvoj empirične komunikologije v ZDA*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2001. *Komunikološka hrestomatija 1: Začetki komunikologije v Evropi in ZDA*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Stieler, Caspar. 1695/2001. Novic koristnost in mikavnost. V *Komunikološka hrestomatija 1: Začetki komunikologije v Evropi in ZDA*, ur. Slavko Splichal, 1–17. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Street, John. 2001. *Mass Media, Politics and Democracy*. London: Palgrave.

Voglar, Dušan in Alenka Dermastia, ur. 1994. *Enciklopedija Slovenije* 8. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga.

--- 1996. *Enciklopedija Slovenije* 10. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Voglar, Dušan, Martin Ivanič in Alenka Dermastia, ur. 1997. *Enciklopedija Slovenije* 11. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga.

--- 2001. *Enciklopedija Slovenije* 15. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Vreg, France. 2000. *Politično komuniciranje in prepričevanje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.